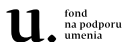

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KÁLMÁNOVÁ, Katarína: Pohyb sub-
stantív zaraďovaných k skloňovacím
vzorom *dlaň* a *kost'* v historickom
priereze po súčasnosť 257
- ŽIGO, Pavol: Jazykové zmeny na po-
zadí piatich storočí reformácie. II. 270

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- ŠOLTÉS, Rudolf – KLIMENT, Ján:
Nové a revidované slovenské mená
machorastov. 2. Lesnícky významné
machorasty a významné machorasty
mokradí 282

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- ŠIMUNOVÁ, Dagmar: *Haju, haju,
hajušky, varí mamka halušky...* 295

ROZLIČNOSTI

- Významy a skloňovanie podstatného
mena *trpaslík*. M. P o v a ž a j 302

SPRÁVY A POSUDKY

- Zdravica na osemdesiatiny Ivora Rip-
ku. M. S m a t a n a 305
- Slovník substantívnej deklinácie s kor-
pusovými príkladmi. M. M o š a ť o -
v á 308

SPYTOVALI STE SA

- Južania* a *Severania*. K. K á l m á n o -
v á 313

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (47).
J. Hašanová 314

Z WEBOVEJ PORADNE

- Natrafila som na slovo *pesimálny*, v češtine je to antonymum k slovu *optimálny*. Jestvuje aj v slovenčine takéto slovo? 319
- Ktorý tvar je správny: *hongkongský* alebo *hongkonský*? 319
- Prevzal sa do slovenčiny názov amerického koláča *pie*? 319
- Mám písať *pred záznam/post záznam*, *pred-záznam/post-záznam* alebo *predzáznam/postzáznam*? 320
- Píše sa správne *koder*, *kóder* alebo *koder*? 320

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 51, 2017, č. 5 (15. 10. 2017). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislavíková. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2017

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Pohyb substantív zaradovaných k skloňovacím vzorom dlaň a kost' v historickom priereze po súčasnosť

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Abstract: Typical suffix for feminine substantives in the Slovak language is suffix *-a*, however there are two groups of feminine gender with consonantal endings belonging to the paradigms *dlaň* a *kost'*. These two consonant paradigms differ only in three cases: in singular genitive and in plural nominative and accusative case of paradigm *dlaň* is suffix *-e* while paradigm *kost'* has in the same cases suffix *-i*. In the course of development of Slovak language and its representation in the linguistic codification works since 1846 there was permanent motion between these two paradigms mostly in direction from paradigm *kost'* to paradigm *dlaň*. Nowadays the paradigms *dlaň* and *kost'* are presented as a characteristic example of dynamic tendencies in Slovak declension system. Comparison of the actual standardization with the real language routine shows, that after culmination in 1940, when fifty feminine substantives formerly belonging to the paradigm *kost'* were due to language routine of that time assigned in codification to the paradigm *dlaň*, in recent times the dynamics between these paradigms is rather low.

Štúdiá vznikla v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0125/15 *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko*.

Key words: Slovak language, feminine substantives, consonantal endings, declension paradigms “dlaň” and “kost’”, dynamic tendencies.

Typickou relačnou morférou slovenských feminín v N sg. je morféma *-a*. Podľa spoluhlásky, ktorá jej predchádza, podstatné mená ženského rodu zakončené na samohlásku *-a* sa zaraďujú do vokalických vzorov *žena* (tvrdé zakončenie) a *ulica* (mäkké zakončenie). Zakončenie na nulovú relačnú morfému je typické pre mužský rod a pri podstatných menách ženského rodu sa nulová morféma hodnotí ako rodovo atypická. Majú ju postcentrálne konsonantické vzory *dlaň* a *kost’*, ktoré sa medzi sebou odlišujú iba príponami *-e* a *-i* v genitive jednotného čísla (*z dlane – z kosti*) a v nominative a akuzative množného čísla (*dve dlane – dve kosti, vidím dlane – vidím kosti*). V datíve a lokáli jednotného čísla majú podstatné mená vzoru *dlaň* i *kost’* rovnakú príponu *-i* (*k dlani – ku kosti, o dlani – o kosti*).

V príspevku sme sa zamerali na súčasný stav a vývinové tendencie pri vzoroch *dlaň* a *kost’* z odborného aj používateľského hľadiska.

1. Zaráďovanie feminín do vzorov *dlaň* a *kost’*

1.1. Ustáľovanie gramatických vzorov pre feminína, vzory *cirkev* a *noc, dlaň* a *kost’*

Formovanie gramatickej teórie o skloňovaní podstatných mien opísala K. Habovštiaková v článku *Vývin slovenského skloňovania podstatných mien od Štúra* (1956). Ľudovít Štúr v *Nauke reči slovenskej* (1846) rozdelil podstatné mená ženského rodu podľa zakončenia na tri skloňovania reprezentované štyrmi vzormi. Do prvého skloňovania zaradil vzory (podľa neho „obrazí“) *ruka* a *ulica*. Do druhého skloňovania zaradil vzor *cirkev* pre pôvodné ũ-kmene. Štúrovo rozhodnutie vytvoriť osobitné skloňovanie pre feminína neproduktívneho skloňovacieho typu *cirkev* vysvetľuje K. Habovštiaková ako jeho ústupok historizujúcemu hodnoteniu jazykových faktov (Habovštiaková, 1956, s. 253). Ďalší jazykovedci po Štúrovi nevenovali skloňovaciemu typu *cirkev* osobitnú pozornosť. Hattala sa ním nezaoberal a Czambel (1902, s. 53) priradil feminína s týmto zakončením do vzoru *kost’* s poznámkou, že popri podobách ako *korúhev, rakev, mrkev, obrv, húžev* sa častejšie používajú podoby *korúhva, rakva, mrkva, obrva, húžva* (vzor *ryba, dnes žena*), čím naznačil ďalší vývin vzoru *kost’*, hoci

tvary ako *mrkev*, *húžev* sa odstránili zo spisovného jazyka až v *Pravidlách slovenského pravopisu* z roku 1940 (ďalej PSP 1940). Do tretieho skloňovania podľa vzoru *noc* zaradil L. Štúr všetky feminína, ktoré sa na „mekkú alebo mekkú biť majúcu spoluhlásku lebo strednú¹ končja, za ktorými dakedí za starích časou „í“ stávalo. I tje sem pristupujú v ktorích táto samohláska do pouspoluhláski „j“ poprechádzala“ (1846, s. 145). V opise vzoru *noc* Štúr uviedol, že v genitíve jednotného čísla môžu mať feminína tohto vzoru príponu (koncovku) *-i*: „*moc moci, radosť radosti, kosť kosti, miš miši, reč reči, sol soli, misel misli², hus husi, chuť chuťi atď.*“ alebo *-e*: „*púšť púšte, húšť húšte, jabloň jabloňe, višeň višne³, kaluž kaluže, rohož rohože, obruč obruče, zem zeme, ošep ošepe, kúdel kúdele, dúčel dúčele, húčel húčele, kolomaž kolomaže, mosadz mosadze, kolaj kolaje atď.*“ a „daktorje majú obojakú koncovku (...) *reťaz reťaze i reťazi, meď međe i meďi, spoved' spovede i spovedi, čelad' čelade i čeladi, háved' hávede i háved'i, mokrad' mokrade i mokradi, inovat' inovate i inovati, žlč žlče i žlči, maťer maťere i maťeri, tvár tváre i tvári atď.*“⁴ Tie feminína, ktoré majú v genitíve singuláru *-i*, majú *-i* aj v nominatíve plurálu, tie, ktoré majú v genitíve sg. *-e* alebo dvojtvar *-i/-e*, majú v nominatíve pl. *-e*.

Od Hattalu (1864) sa ustálili pre feminína dva konsonantické skloňovacie typy *dlaň* a *kosť*.

1.2. Ochudobňovanie vzoru *kosť* a kodifikácia

Odlíšnosti pri zaraďovaní niektorých feminín do vzorov *dlaň* a *kosť* v kodifikačných dielach Štúrových nasledovníkov a existencia dvojtvarov, ako ich môžeme sledovať u jednotlivých autorov (Bernolák, Štúr, Czambel, autori PSP 1931, 1940 atď.), dávajú obraz o vývinových pohyboch v rámci vzorov, ktoré v stručnosti zhrnul P. Žigo v článku *Výberový opis ustaloovania substantívnych prípon genitívu singuláru v predspisovnom období* (1996). Dynamické procesy sa najvýraznejšie odrazili v PSP 1940, v ktorých sa väč-

¹ „Mekkje spoluhláski“ podľa L. Štúra *boli ž, š, č, dž, ň, í, d'*, „stredňje“ *s, c, z, dz*.

² Podľa platnej kodifikácie má substantívum *mysel'* dvojtvary *mysle* i *mysli*.

³ Slovo *višeň* prešlo neskôr do vzoru *ulica* v podobe *višňa*.

⁴ Slová *reťaz*, *spoved'*, *čelad'*, *háved'*, *mokrad'*, *inovat'* a *žlč* sa dnes skloňujú podľa vzoru *dlaň*, slovo *meď* sa skloňuje podľa vzoru *kosť*, slovo *mater* sa zvyčajne priraduje k samostatnému vzoru *mať*. Z uvedeného výpočtu sa dvojtvar zachoval iba pri slove *tvár*.

šia skupina feminín pôvodne začlenených do vzoru *kost'* priradila k vzoru *dľaň* a zároveň opustili vzor *kost'* aj staršie tvary typu *rakev*, *mrkev*, ktoré sa nahradili tvarmi *rakva*, *mrkva*⁵. V úvode tejto príručky sa kodifikačná zmena vysvetľuje takto: „Jednotlivé slová zaradili sme do tých kategórií skloňovacích, do ktorých patria podľa terajšieho jazykového stavu“ (PSP 1940). Po tejto kodifikačnej zmene, v rámci ktorej sa zaradilo do vzoru *dľaň* vyše päťdesiat feminín zo vzoru *kost'* (porov. Jacko, 1974), v nasledujúcich príručkách slovenského jazyka sa urobilo len niekoľko úprav, ako bola napríklad korekcia kodifikačnej zmeny *plet'* – G sg. *plete* publikovanej v PSP 1940 naspäť na *plet'* – *pleti* v PSP 1953, plurálový tvar feminína *raž* – *raže* (PSP 1953) a neskôr dvojtvár v G sg. *raže/raži* (Morfológia slovenského jazyka, 1966, ďalej MSJ) a plurálový tvar *hnede* (MSJ). V Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968, ďalej SSSJ) pribudla pri slove *hrst'* v pluráli prípona *-e*, t. j. *hrste*. V Pravidlách slovenského pravopisu (2000, ďalej PSP 2000) a v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, ďalej KSSJ) sa gramaticky odlišili významy slov *mlad'* „mladosť“ – G sg. *mladi* a *mlad'* „mladí ľudia, mláďatá“ – G sg. *mlade* aj *pamät'* (ľudská) – G sg. *pamäti* a *pamät'* (počítačová) – G sg. *pamäte*.

Ďalšie návrhy na zohľadnenie stavu v jazykovej praxi zaradením dvojtvarov do kodifikačných príručiek (porov. Dvonč, 1961: *rukováť* v G sg. *rukováti* i *rukoväte*; Považaj, 2008: *med'*, *ortuť* v G sg. *medi* i *mede*, *ortuti* i *ortute*; *mast'*, *smrt'* v N a A pl. *masti* i *maste*, *smrti* i *smrte*; *náplast'*, *peľasť*, *plst'*, *rukováť*, *spleť* v sg. aj v pl. *náplasti* i *náplaste*, *peľasti* i *peľaste*, *plsti* i *plste*, *rukováti* i *rukoväte*, *spleti* i *splete*) sa zatiaľ s výnimkou slova *náplast'* nerealizovali a nezpracovali sa ani do gramatického aparátu slov v elektronickom *Ortograficko-gramatickom slovníku* (OGS)⁶. Slovo *náplast'* sa do 3. zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (2015, M – N; ďalej SSSJ 2015) spracovalo s dvojtvarmi *náplasti/náplaste* v genitíve singuláru i v nominatíve (a teda aj v akuzatíve) plurálu.

M. Považaj uverejnil v zborníkovom príspevku *Niektoré dynamické tendencie slovenskej morfológie* (2008, s. 411 – 413) tabuľku s 39 feminínami

⁵ V súčasnosti sa z pôvodných ű-kmeňov zachovali iba tvary *cirkev* a *red'kev*, ktoré sa začlenili do vzoru *kost'* (Gianitsová 2005, s. 105).

⁶ Ortograficko-gramatický slovník na internetovej stránke lex.juls.savba.sk je podkladom pre heslá ďalších zväzkov *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (zatiaľ vyšli 3 zväzky po písmeno n).

zaradenými do vzoru *kost'*, ktoré porovnal so súčasnou jazykovou praxou podľa *Slovenského národného korpusu* (ďalej SNK) a vyhľadávania na internete. Kvantitatívne údaje ukázali najmä pri podstatných menách *med'*, *ortuť*, *masť*, *náplasť*, *peľasť*, *plst'* tendenciu približovania k vzoru *dľaň* (pričom používanie nekodifikovaných tvarov s príponou *-e* sa ukazuje najmä v nekorigovaných textoch z internetu, ktoré majú spontánnosťou bližšie k hovorovému prejavu). V porovnaní výskytu jednotlivých tvarov s príponami *-i* a *-e* však naďalej prevládajú tvary zodpovedajúce súčasnej kodifikácii, iba pri substantíve *rukovať* sa ukázala výrazná prevaha nekodifikovaných tvarov s *-e*, a to v jednotnom i v množnom čísle a pri oboch zdrojoch (SNK aj internet).

M. Považaj upozornil aj na problematiku diferenciácie skloňovania podstatného mena *pamäť* podľa významov „ľudská pamäť“ – prípona *-i*, „počítačová pamäť“ prípona *-e* kodifikovanej v PSP 2000. Z praxe v jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV možno potvrdiť, že aj po viac ako pätnástich rokoch vnímajú mnohí používatelia slovenského jazyka diferenciáciu *pamäte/pamäti* ako zbytočnú obštrukciu, nechápu logiku tohto kroku a v konečnom dôsledku sa v jazykovej praxi pristupuje k príponám *-i/-e* pri slove *pamäť* ako k dvojtvaru (výskyt v korpusu *Omnia Slovaca* [15.05] 3,59 G: z *pamäti človeka* 5/z *pamäte človeka* 6; z *pamäti počítača* 12/z *pamäte počítača* 27; z *ľudskej pamäti* 25/z *ľudskej pamäte* 11; z *počítačovej pamäti* 0/z *počítačovej pamäte* 1). V prípade slov *mlad'* „mladosť“ – prípona *-i* a *mlad'* „mládež, mlád'atá“ – prípona *-e* sa s podobným problémom v jazykovej poradni nestretávame. Dôvod vidíme nielen v tom, že ide o málo frekventované výrazy, ale zároveň sa v tomto prípade diferencuje abstraktné podstatné meno *mlad'* „mladosť“ a hromadné podstatné meno *mlad'* „mládež, mlád'atá“, polysémia sa rozpadá na homonymá.

L. Dvonč v *Dynamike slovenskej morfológie* (1984, s. 52 – 54) charakterizoval prechod slov zo vzoru *kost'* do vzoru *dľaň* ako výrazný prejav dynamiky deklinačného systému spisovnej slovenčiny, ktorý sa premietol predovšetkým do kodifikácie v PSP 1940, ale prebieha aj v súčasnosti. Pri vzore *kost'* ostávajú predovšetkým abstraktné podstatné mená, materiáliá a kolektíva. Ako nové lexikálne jednotky ho dopĺňajú už iba abstraktá utvorené slovotvornou príponou *-ost'*. Vzor *dľaň* sa konštituuje ako vzor pre konkrétne podstatné mená. V nedávnej minulosti doň pribudli a ďalej pribúdajú

slová zo vzoru *kost'*, ako aj niektoré nové lexikálne jednotky predovšetkým s produktívnou príponou *-áreň/-iareň'*.

Do vzoru *dlaň* však patria aj abstraktá ako *prestíž*, *výš*, *níž*, *spúšť'* (spustošenie), aj feminína cudzieho pôvodu zakončené na *-áž*, medzi ktorými sú okrem konkrétnych podstatných mien ako *plantáž*, *tiráž*, *garáž* väčšinou abstraktá, napr. *špionáž*, *sabotáž*, *arbitráž*, *guráž*, *stáž*, *blamáž*. V porovnaní so sémantickým vymedzením vzoru *kost'* s výraznou prevahou abstraktných podstatných mien – názvov vlastností s príponou *-ost'* – sémantické vymedzenie vzoru *dlaň* ako vzoru pre konkrétne podstatné mená je iba približné. Tendencie pohybu zo vzoru *kost'* do vzoru *dlaň* vykazujú v súčasnosti aj niektoré materiáliá, ako *med'*, *ortuť*, *mast'*, *plst'* (Považaj 2008, s. 411 – 413).

2. Receptivita vzorov *dlaň* a *kost'* a produktivnosť slovotvorných typov

Charakteristika vzoru *kost'* podľa MSJ ako neproduktívneho, ustupujúceho skloňovacieho typu, z ktorého prešli mnohé feminína do vzoru *dlaň*, sa v druhej polovici dvadsiateho storočia relativizovala vo svetle kvantitatívnych údajov. J. Mistrík v *Retrográdnom slovníku slovenčiny* (1976, ďalej RSS) posúdil produktivnosť jednotlivých skloňovacích vzorov na základe 134 000 slov, ktorých hlavným zdrojom bol šesťzväzkový *Slovník slovenského jazyka* (1959 – 1968). Z celkového počtu 12 kvantitatívne posudzovaných vzorov sa vzor *kost'* so 4 622 slovami zaradil na piate miesto za vzory *žena* (17 981 slov), *dub* (13 074), *chlap* (12 511) a *ulica* (7 200). Pri vzore *dlaň*, ktorý sa označoval za produktívny vďaka pribúdaniu slov zo vzoru *kost'*, sa napočítalo len 770 slov a v poradí produktívnosti sa zaradil až na desiate miesto. Na druhej strane po odpočítaní 4 485 feminín na *-ost'* (väčšinou ide o deadjektívne názvy spredmetnenej vlastnosti) ostáva len 137 ďalších slov, ktoré sa držia pri vzore *kost'*. Ich počet sa ďalej nerozširuje, skôr znižuje. Produktivita prípony *-ost'* je veľká. Tvoria sa ňou abstraktá od existujúcich domácich adjektív (napr. *obťažnosť*, *úžitkovosť*, *zrážkovosť*, *chorobnosť*, *blatitosť*, *prvoradosť*), ktorých môže byť podľa Furdíka (1981, s. 356) potenciálne toľko ako sloviess, a zároveň slúži aj ako prostrie-

⁷ V MSJ aj v *Retrográdnom slovníku slovenčiny* sa hovorí o príponách *-áreň/-iareň*, po kodifikačných zmenách rozširujúcich pravidlo o rytmickom krátení v roku 1991 sa prípony diferencovali na *-áreň/-areň/-iareň*.

dok na zdomácnovanie prevzatých slov (napr. *marginálnosť*, *asertívnosť*, *recipročnosť*, *posesívnosť*). Vzor *dlaň* sa obohacuje hlavne o názvy miesta s príponou *-áreň/-areň/-iareň*. Novšie pribudli napríklad slová ako *darčekáreň*, *pôžičkáreň* či *táckareň* (samoobslužná prevádzka rýchleho občerstvenia s táckami). Produktívnosť tohto slovotvorného typu je však obmedzená a ani Mistrík nepovažoval za potrebné vyčísliť osobitne počet názvov miesta s príponou *-áreň/-iareň*. My sme ich v slovníkovej časti RSS napočítali 242, čo je približne tretina slov vzoru *dlaň*.

J. Furdík (1981) charakterizoval dynamické procesy vo vzoroch *kosť* a *dlaň* v novom svetle ako proces špecializácie skloňovacieho typu *kosť* pre skloňovanie derivátov najproduktívnejšieho slovotvorného typu *Zad* + *-osť* (adjektívny slovotvorný základ a prípona *-osť*). Typ *kosť* sa zbavuje ostatných feminín, ktoré postupne prechádzajú do skloňovacieho typu *dlaň*, a tak sa stáva homogénnejším (s. 358). Ďalší možný vývin vzorov (skloňovacích typov) *dlaň* a *kosť* na základe uvedených vývinových tendencií naznačil J. Dolník (1993). Jednou z možností je, že skloňovací typ *kosť* by sa vymedzil čisto pre feminína s príponou *-osť* a typ *dlaň* by sa vymedzil negatívne pre všetky feminína s nulovou relačnou morférou okrem feminín s príponou *-osť*.

Diskusia okolo produktivity vzorov *dlaň* a *kosť* viedla J. Furdíka (2002, s. 26) k záveru, že obohacovanie deklinačných vzorov sa neuskutočňuje tvorením lexém, ale ich prijímaním, a preto je vhodné hovoriť nie o produktivite, ale o receptivite jednotlivých typov flexie (skloňovacích vzorov). Termín produktivita by sa mal používať iba v súvislosti so slovotvornými typmi. Pri rozlišovaní pojmov produktivity slovotvorného typu a receptivity skloňovacieho typu Furdík charakterizuje skloňovací typ *dlaň* ako receptívnejší než typ *kosť*, pretože prijíma substantíva z viacerých „kanálov“ (z niekoľkých slovotvorných typov, z lexikálnych prevzatí typu *rešerš* i spomedzi substantív pôvodne z typu *kosť*). Receptivita skloňovacieho typu *kosť* je nižšia (prijíma substantíva iba z jedného „kanála“), ale vďaka produktivite slovotvorného typu *Zad* + *-osť* je intenzívnejšia.

3. Pomer feminín vzorov *dlaň* a *kosť* podľa Retrográdneho slovníka slovenčiny a Slovenského národného korpusu

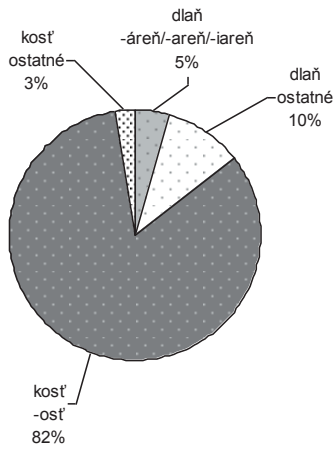
Z feminín vzoru *kosť* spracovaných v Mistríkovom RSS aj z MSJ sa ukazuje, že okrem deadjektív s príponou *-osť*, medzi ktorými je veľa pub-

licistických či odborných výrazov, zvyšok vzoru *kosť* tvoria predovšetkým štylisticky neutrálne výrazy z jadra slovnej zásoby ako *moc, pomoc, bolesť, časť, hrst', vlast', povest', reč, jar*. Pri vzore *dľaň* možno nájsť viac zastaraných alebo zastarávajúcích výrazov, napríklad *zápač* (miesto v tieni), *horuč* i *horúč* (horúčava), hromadné podstatné mená *drobač, drobňač* (drobizg), *ledač, hnilač* (leňosi), *chrapač* (zberba), *všivač* (bedač), *tlč* (obilný šrot), *divoč* (divočina), *pajed'* (červy, škodcovia), ako aj výrazy, ktoré sa v SSSJ označujú ako básnické, väčšinou s odkazom na P. O. Hviezdoslava, napr. *zátoč* (zátočina), *bled'* (bledosť), *samoteč* (samotok) a hromadné podstatné mená *oblač, mrač, vtač, podlač, mrzač, otroč*. Preto nás zaujímalo, nakoľko sa kvantitatívne pomery vzorov *dľaň* a *kosť* z Mistrikovej štatistiky v RSS budú zhodovať s výsledkami nášho prieskumu realizovaného na menšom počte slov patriacich v súčasnosti do jadra slovnej zásoby.

Na porovnanie sme si zvolili vzorku feminín zakončených na spoluhlásku v počte 1 000 najfrekventovanejších slov podľa frekvenčného zoznamu vytvoreného na základe Slovenského národného korpusu (prim-7.0-public-sane). Po očistení od chybné zaradených slov zostalo vo frekvenčnom zozname 935 feminín vzoru *dľaň* a *kosť*. Prvým najfrekventovanejším slovom v zozname je podstatné meno *spoločnosť* (frekvencia 151 406) a poslednými sú podstatné mená *pompežnosť* a *odlúčenosť* (obe s frekvenciou 155). Vzor *dľaň* je zastúpený dovedna 199 slovami, pričom substantív zakončených na *-eň* je 69 – z toho je 41 názvov miesta s príponou *-áreň/-areň/-iareň* (zvyšných 28 predstavujú feminína ako *jeseň, pieseň, sieň, Viedeň, kázeň, bázeň, trýzeň*). Zo 736 feminín vzoru *kosť* v zozname až 659 predstavuje abstraktá s príponou *-osť*, zvyšok – 77 slov – tvoria najmä slovotvorne nemotivované slová a ich predponové deriváty a kompozitá (napr. *moc – pomoc, výpomoc, všemoc, bezmoc, veľmoc, právomoc; noc – polnoc, predpolnoc; reč – proti-reč, chváloreč, krasoreč*). Porovnanie percentuálnych pomerov vzoru *dľaň* a *kosť* podľa Mistrikovho kvantitatívneho rozboru a nášho prieskumu vychádzajúceho z menšej vzorky najfrekventovanejších slov prinášame v grafe č. 1 a grafe č. 2.

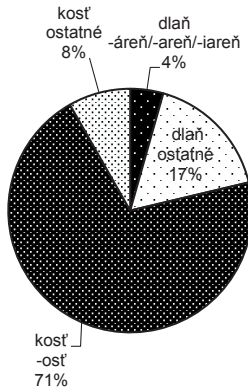
V grafe č. 1 je spracovaných 5 392 feminín konsonantických vzorov *dľaň* a *kosť* (čo predstavuje spolu 100%), pričom 770 substantív (15%) sa zaraďuje podľa súčasnej kodifikácie do vzoru *dľaň* a 4 622 (85%) do vzoru *kosť*. Jednu tretinu vzoru *dľaň* tvoria názvy miesta s príponou *-áreň/-iareň*

Grafické zobrazenie podľa Mistrika

Graf č. 1

Grafické zobrazenie podľa SNK

Graf č. 2

(242 substantív, 5 % všetkých spracovaných feminín vzoru *dľaň* a *kost'* podľa Mistríkovej štatistiky), zvyšných 528 substantív vzoru *dľaň* predstavuje 10% spracovaných feminín vzoru *dľaň* a *kost'*.

V grafe č. 2 je spracovaných 935 feminín konsonantických vzorov *dľaň* a *kost'* (čo predstavuje spolu 100%). Z toho 199 feminín (21%) sa zaraďuje podľa súčasnej kodifikácie do vzoru *dľaň* a 736 (79%) do vzoru *kost'*. Názvy miesta s príponou *-áreň/-areň/-iareň* v počte 41 predstavujú 4% všetkých spracovaných feminín vzoru *dľaň* a *kost'* z grafu a tvoria približne pätinu feminín vzoru *dľaň*. Zvyšných 158 substantív vzoru *dľaň* predstavuje 17% všetkých spracovaných feminín. V grafe č. 2, v ktorom sme spracovali najfrekventovanejšie substantíva vzorov *dľaň* a *kost'* z jadra slovnej zásoby, si v porovnaní s takmer šesťnásobne väčšou vzorkou podľa Mistríka spracovanou v grafe č. 1 „odkrojil“ vzor *dľaň* väčšiu časť – až 21% oproti 15% v grafe č. 1. Zastúpenie podstatných mien s príponou *-áreň/-areň/-iareň* pritom kleslo o jedno percento, kým podiel ostatných substantív vzoru *dľaň* sa zvýšil o 7%. Celkový podiel vzoru *kost'* sa v porovnaní s grafom č. 1 znížil z 85% na 79%, pričom o celých 11% klesol podiel abstraktných podstatných mien s príponou *-ost'*. Zastúpenie ostatných podstatných mien vzoru *kost'* vzrástlo o 5%. Príčinu výrazného poklesu deadjektív s príponou *-ost'* vo vzorke z užšieho jadra slovnej zásoby vidíme v tom, že mnohé pomenovania vlastností s príponou *-ost'* patria medzi odborné termíny so špecifickým okruhom používateľov a s nižšou frekvenciou.

Najväčšiu frekvenciu v korpuse prim-7.0-public-all mali tieto deadjektíva (frekvenciu uvádzame v zátvorke): *spoločnosť* (950 570), *možnosť* (465 193), *činnosť* (310 439), *súčasnnosť* (237 326), *skutočnosť* (213 786), *príležitosť* (201 356). Medzi najmenej frekventované deadjektíva s príponou *-ost'* s frekvenciou pod 20 patria slová ako *nekompaktnosť*, *imperatívnosť*, *konfiguratívnosť*, *nesúvzťažnosť*, *bezškodovosť*, *asynchrónnosť*.

Vo frekvenčnom zozname feminín s príponou *-áreň/-areň/-iareň* vzoru *dľaň* sa v prvých riadkoch umiestnili substantíva *elektráreň* (55 475), *lekáreň* (39 918), *kaviareň* (26 995). Medzi substantíva s frekvenciou pod 20 patria substantíva ako *pletiareň*, *metliareň*, *dusikáreň*, *porážkareň*, *kyslíkareň*, *zemiakareň*, *povrazáreň*, *viazareň*, ktorými sa pomenúvajú rozličné interné prevádzky v podnikoch.

4. Vymedzenie vzorov *dlaň* a *kost'*, kodifikácia a jazyková prax

Na rozdiel od ostatných skloňovacích vzorov nemožno vzory *dlaň* a *kost'* presne a stručne vymedziť. Jednoznačné je iba vymedzenie vzorov *dlaň* a *kost'* oproti ostatným femininám, keďže ide o jediné konsonantické vzory. Sémanticky sú to neosobné podstatné mená s výnimkou substantív *neter* a *mater* (ostatné osobné feminína zakončené na spoluhlásku sú nesklonné). Okrem početnejšej skupiny názvov miesta zakončených na *-áreň/-areň/-iareň* pri vzore *dlaň* a názvov vlastností na *-ost'* pri vzore *kost'* kritériá zaradovania ostatných feminín do vzorov *dlaň* alebo *kost'* sa nedajú zovšeobecniť podľa zakončenia, čo je zrejme aj z opisu vzorov *dlaň* a *kost'* v MSJ (s. 108 – 110) a zo štúdie L. Dvonča *Skloňovanie substantív typu dlaň a kost'* (SR 1948 – 49), ktorý sa pokúsil roztriediť feminína vzoru *dlaň* a *kost'* podľa zakončenia na spoluhláskové skupiny a predchádzajúce samohlásky. V podkapitole 1.2. sme ukázali, že sémantické vymedzenie, podľa ktorého patria do vzoru *kost'* predovšetkým abstraktné podstatné mená a do vzoru *dlaň* konkréta, je takisto iba veľmi približné a na presnú identifikáciu deklinačných typov nepoužiteľné. Používatelia slovenského jazyka sa, prirodzene, môžu oprieť o Pravidlá slovenského a pravopisu a o lexikografické príručky, v ktorých sa pri substantívach uvádzajú pádové prípony genitívu singuláru a v prípade potreby aj ďalšie prípony, ale vo väčšine komunikačných situácií ohýbajú feminína deklinačných typov *dlaň* a *kost'* intuitívne, prípadne si pomáhajú analógiou; ak je prípona *-e* v nominatíve plurálu, bude zrejme aj v genitíve singuláru a podobne. Ako sme uviedli, dynamické pohyby, o ktorých sa v lingvistike hovorí v súvislosti so vzormi *dlaň* a *kost'*, sa v posledných desaťročiach prejavujú v kodifikácii len minimálne. Väčšiu mieru dynamických tendencií možno predpokladať v jazykovej praxi, ktorú chceme analyzovať v ďalšej práci.

Záver

Vzorom *dlaň* a *kost'* sa v súčasnej slovenskej lingvistike venovala pozornosť ako príkladu dynamických procesov v slovenskej morfológii. Proces vývinu a ustáľovania skloňovania feminín deklinačného typu *dlaň* a *kost'* bol bohatý na kodifikačné zmeny, ktoré charakterizoval najmä úbytok substantív zo vzoru *kost'*. Táto etapa vývinu vyvrcholila v štyridsiatych rokoch dvadsiateho storočia vydaním Pravidiel slovenského pravopisu (1940).

Kodifikoval sa v nich prechod päťdesiatky substantív zo vzoru *kost'* do vzoru *dlaň* aj prechod väčšiny ũ-kmeňov ako *koruhev*, *rakev*, *mrkev*, *obr*, *húžev* k vzoru *žena*. Na pozadí týchto zmien sa vzor *kost'* v minulosti hodnotil ako neproduktívny, ustupujúci. V súčasnosti, pri rozlišovaní pojmov produktivity slovotvorného typu a receptivity skloňovacieho typu podľa J. Furdíka, sa vzor *kost'* charakterizuje vďaka intenzívnej produktivite derivátov slovotvorného typu *Zad* + *-ost'* ako produktívnejší než vzor *dlaň*, zároveň však – keďže prijíma substantíva iba z tohto jedného kanála – je jeho receptivita nižšia než pri vzore *dlaň*, ktorý priberá substantíva z niekoľkých slovotvorných typov i substantíva prechádzajúce zo vzoru *kost'*. Prieskum novších tendencií v skloňovaní feminín vzoru *dlaň* ukázal, že pohyb medzi vzormi *kost'* a *dlaň* síce pokračuje, ale s nízkou intenzitou. Po roku 1940 sa pristúpilo ku kodifikačným zmenám iba pri niekoľkých feminínach, ako je *raž* (v genitíve *raže/raži*), *hned'* (plurál *hnede*), *hrst'* (plurál *hrste*) a najnovšie v Slovníku súčasného slovenského jazyka (2015) *náplast'* (G sg. aj N pl. *náplasti/náplaste*). Podstatné mená *pamät'* a *mlad'* sa podľa významu skloňujú buď podľa vzoru *kost'*, alebo podľa vzoru *dlaň*. Výraznejší pohyb sa ukazuje pri substantívach *med'*, *ortuť*, *masť*, *peľasť*, *plst'* a predovšetkým pri slove *rukoväť*. Pozornosť kodifikátorov si vyžaduje aj substantívum *pamät'*, kde sa diferenciácia počítačovej a ľudskej pamäte pri skloňovaní ukazuje ako problematická.

LITERATÚRA

CZAMBEL, Samo: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Turč. Sv. Martin: Kníhkupecko--nakladateľský spolok 1902. 374 s.

DOLNÍK, Juraj: Motivácia ako princíp prirodzenosti v morfológii (na príklade substantívnej deklinácie v slovenčine). In: Jazykovedný časopis, 1993, roč. 44, č. 1, s. 3 – 13.

DVONČ, Ladislav: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava: VEDA 1984. 123 s.

DVONČ, Ladislav: Skloňovanie slova rukoväť. In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č. 3, s. 185 – 186.

DVONČ, Ladislav: Skloňovanie substantív typu *dlaň* a *kost'*. In: Slovenská reč, 1948 – 49, roč. 14, č. 1 – 2, s. 36 – 44.

FURDÍK, Juraj: O vzájomnom vzťahu slovotvorného a skloňovacieho systému (na príklade skloňovacích typov *dlaň* a *kost'*). In: Slovenská reč, 1981, roč. 46, č. 6, s. 353 – 359.

FURDÍK, Juraj: Pojem produktivity v slovotvorbe a morfológii. In: Jazykoveda v bibliografii.

Bibliografia v jazykovede. Na počesť Ladislava Dvonča. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2002, s. 22 – 29.

GIANITSOVÁ, Lucia: Pohľad na vývoj opisu deklinácie substantív ženského rodu v slovenských gramatikách (Od Štúra po súčasnosť). In: VARIA XII. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť 2005, s. 103 – 114.

HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína: Vývin slovenského skloňovania podstatných mien od Štúra. In: Slovenská reč 1956, roč. 21, číslo 3 – 4, s. 241 – 254.

HATTALA, Martin: Mluvnica jazyka slovenského. Pešť: náklad Viléma Lauffera 1864. 157 s.

JACKO, Jozef: Poznámky k vzorom dlaň a kosť. In: Slovenská reč, 1974, roč. 39, č. 1, s. 40 – 46.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

MISTRÍK, Jozef: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 726 s.

MISTRÍK, Jozef: Retrográdný slovník slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 1976. 735 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 895 s.

POVAŽAJ, Matej: Niektoré dynamické tendencie slovenskej morfológie. In: Jazyk a jazykoveda v pohybe (zborník štúdií z konferencie venovanej Slavomírovi Ondrejovičovi z 26. – 27. 4. 2006). Ed. Sibyla Mislovičová. Bratislava: Veda 2008, s. 408 – 415. ISBN 978-80-224-1026-7.

Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenený vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Zost. Š. Peciar a kol. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1953. 408 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská 1940. 484 s.

Slovník slovenského jazyka. I. – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. Red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1 100 s. ISBN 978-80-224-1485-2.

SOKOLOVÁ, Miloslava: Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 338 s. ISBN 80-8068-550-9.

ŠTÚR, Ludevít: Nauka reči slovenskej. Prešporok: Tatrín 1846.

ŽIGO, Pavol: Výberový opis ustaľovania substantívnych prípon genitívu singuláru v predpisovnom období. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 5, s. 266 – 270.

KORPUSOVÉ ZDROJE

Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2013. Dostupný z [www: http://korpus.juls.savba.sk](http://korpus.juls.savba.sk).

Korpus Omnia Slovaca [15.05] 3,59 G. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2013. Dostupný z www: sketch.juls.savba.sk.

Jazykové zmeny na pozadí piatich storočí reformácie. II.

PAVOL ŽIGO

Abstract: The aim of the paper is to characterize the social and linguistic situation within the Protestant environment during the 16th – 19th centuries on the territory of contemporary Slovakia. The focal constituent of the paper is represented by information about the influence of the spiritual and mental change – i.e. of Reformation – upon the development of national languages, in particular upon secular and religious education in the Slovak language. The analyses of the individual issues of religious texts, and of the first scholarly descriptions of the language of their users in the Pre-Standardisation period, indicate functional unification of language and its resulting in codification.

Keywords: Slovak language, Reformation, language situation, slovakised Czech, description of the standard Slovak, codification of the standard Slovak.

V druhej časti charakteristiky slovenčiny sa po väzbách všeobecnejšej historicko-spoločenskej situácie a jej vzťahu s jazykom z minulého čísla nášho časopisu budeme venovať používaniu slovenčiny v reformačnom prostredí a snahám o jej unifikáciu vo verejnej komunikácii. Osemnásť storočie sa z hľadiska týchto potrieb vyznačovalo prvými snahami o opisy domáceho jazykového systému. Východiskom týchto prvých vedeckých opisov sa stali vzory a poznanie klasického jazyka, ktorý po stáročia spoľahlivo plnil verejné funkcie vo vede, administratíve aj cirkvi – latinčiny. Preto sa aj prvé opisy domáceho jazyka z predpisovného obdobia slovenčiny opierali o poznanie latinčiny a tvorili štruktúrne paralely jej opisov. K prvým snahám systematických opisov slovakizovanej češtiny s rozličným stupňom zastúpenia pôvodných českých a funkčne aj zrozumiteľnosťou adekvátnejších slovenských prvkov sa zaraďujú práce evanjelických vzdelancov Tobiáša Masnicia, Daniela Krmana a Pavla Doležala.

Zpráva Písma Slovenského (1696) od Tobiáša Masnicia, Rudimenta Grammaticae Slavicae (1704) od Daniela Krmana a Grammatica Slavico-Bohemica (1746) od Pavla Doležala

Východiskom k šíreniu reformačných myšlienok sa stalo územie dnešného východného Slovenska, kde pôsobil a svojou činnosťou výrazne zintenzívil prienik protestantizmu do prostredia používateľov slovenského jazyka slovenský humanistický spisovateľ a teológ, rektor bardejovskej mestskej školy Leonard Stöckel (1510 – 1560). Stalo sa tak zásluhou jeho spisov *Poznámky ku všeobecným zásadám kresťanskej náuky Filipa Melanchtona* (Bazilej 1561), vyznanie viery Confessio Pentapolitana, ktorým sa združenie piatich hornouhorských miest Pentapolitany prihlásilo v roku 1549 k protestantizmu, a dielom *Postilla (Postilla, sive enarrationes erotomaticae Epistolarum et Evangeliorum anniversariorum)*, 1596; pozri Škoviera, 2011, s. 38 – 47). Časť týchto diel vznikla v latinčine a vyvolávala tým potrebu zjednotiť domáci jazyk vo verejných funkciách a opísať jeho štruktúru. K prácam, ktorých cieľom bol opis jazyka v jeho verejných funkciách, patrí *Zpráva Písma Slovenského (1696) od Tobiáša Masnicia, Rudimenta Grammaticae Slavicae (1704) od Daniela Krmana a Grammatica Slavico-Bohemica (1746) od Pavla Doležala*. Ide o metajazykové texty, ktoré vznikli na slovenskom jazykovom území a ich najdiskutovanejšou otázkou ostáva vzťah češtiny a slovenčiny a metodológia interpretácie tohto vzťahu.

Ako prvý sa na tento krok podujal evanjelický farár Tobiáš Masniciov (1640 – 1697) v spise *Zpráva Písma Slovenského* s podtitulom *gak se ma dobře psati, čjsti y tisknauti...* (Levoča 1696). Toto dielo sa v dejinách slovenského jazyka zaraďuje k prvým snahám opísať podobu domáceho jazyka v jeho verejnej funkcii (pozri Bartko, 1998, s. 142 – 156). Podstatou *Zprávy Písma Slovenského* je predovšetkým uvedenie si existencie Slovákov, ktorí sú iní než Česi. Napriek tomu za východisko svojho spisovného jazyka prijali už kultivovanú a dobre opísanú češtinu, pretože slovenčina s ohľadom na svoje verejné poslanie ešte nebola z hľadiska štýlu a lexiky adekvátne funkčná. Najstaršie opisy jazyka však poukazujú práve na mnoho jazykových prvkov, ktorými sa v opisoch od samého začiatku používania češtiny na území Slovenska – a to nielen medzi protestantmi – vnímala inakosť tohto jazykového prostredia. Masniciovu *Zprávu* Ľ. Ďurovič (2013, s. 33) označil za prvé dielo, v ktorom „sa konštatuje existencia slovenčiny

ako osobitného jazyka“. Túto Masniciovu prácu možno plným právom považovať za gramatiku, pretože sa ňou prezentujú formálne aj morfológické znaky jazyka.

Ďalším opisom jazykovej normy v podobe pravidiel je rukopisná práca evanjelického kňaza Daniela Krmana (1663–1740) *Rudimenta Grammaticae Slavicae* (1704). Jej východiskom boli gramatiky latinčiny. M. Majtán (1998) zastáva názor, že ide o gramatiku vtedajšej spisovnej češtiny. Na tomto mieste by sa žiadalo dopovedať, že ide o taký opis, v ktorom D. Krman vedome uvádza veľké množstvo slovenských javov jednotlivých rovín jazyka, že v skutočnosti ide o podobu jazyka v slovenskom jazykovom prostredí vyznačujúcom sa znakmi, ktoré boli českému jazykovému prostrediu cudzie. Osvietenskými myšlienkami dokázal Daniel Krman prekonať aj oficiálne obmedzenia či zákazy, ktorými zemepáni poddanského mestečka Vrbové na západnom Slovensku zakazovali „nekatolíkom“ čítať Bibliu. Zásluhou superintendenta Daniela Krmana a polyhistora Mateja Bela vyšla v roku 1722 *Biblia* s pracovným názvom *Bratislavská*. Jej cieľom bolo rozširovať Slovo v zrozumiteľnom jazyku do evanjelických cirkevných zborov a domácností. Toto hallské vydanie je pomenované podľa nemeckého mesta Halle a zabezpečil ho Cansteinov biblický ústav. Vydanie obsahuje predhovory M. Bela a D. Krmana, v ktorých je uvedené jeho poslanie. O vysokú jazykovú úroveň vydania sa postaral drážďanský farár Juraj Peterman z Pukanca s veľmi dobrou jazykovou kultúrou (podrobnejšie túto problematiku opísala E. Tkáčiková, 2016, s. 134). V ďalšom – treťom – vydaní hallskej Biblie sú v úvode opísané dejiny vydávania českých prekladov Písma. Autorom tejto časti je senior berlínskej Jednoty bratskej Jan Teofil Elsner, ktorý celý svoj život zasvätil vzdelávaniu českých exulantov. Význam bratislavského vydania Biblie z r. 1722 je v tom, že Bratislava (vtedajší Prešporok) sa stala strediskom, v ktorom začalo vychádzať Písmo v podobách naplňujúcich dôležitú myšlienku reformácie – sprístupňovať Slovo v materinskom jazyku. V Prešporoku – aj zásluhou D. Krmana a M. Bela – začali vychádzať vydania Biblie v slovenskom, českom, nemeckom a maďarskom jazyku.

Významným krokom sa v rade opisov jazyka v evanjelickom prostredí v polovici 18. storočia stala práca Pavla Doležala *Grammatica Slavico-Bohemica* (1746). R. Krajčovič (Krajčovič – Žigo, 2011, s. 79) tvrdil, že v tomto diele ide o opis dobovej pravopisnej a gramatickej normy oficiálnej

(biblickej) češtiny na Slovensku v konfrontácii so živým úzom slovakizovanej češtiny používanej na Slovensku v prostredí evanjelických vzdelancov. E. Ďurovič (2004, s. 197 – 198) o Doležalovej gramatike tvrdí, že sa v nej opisuje *lingua slavico-bohemica*, jazyk, ktorý je nositeľom spoločných jazykových znakov dvoch národov s niektorými rozdielmi, pretože sa rozlišuje „*dialectum Bohemorum*“ a (*dialectum*) „*cultiorum Slavorum in Hungaria*“. Argumentuje tým, že rozdiel češtiny a slovenčiny je na titulnom liste zdôraznený verzálami, rovnako veľkými ako „*scriptionis et flexionis*“. Slovenský „*dialekt*“ sa tu vníma ako kultúrny jazyk slovenských vzdelancov kdekoľvek v Uhorsku, pričom českým dialektom je čeština Kralickej Biblie. Na rozdiel od D. Krmana uvádza P. Doležal slovenské varianty systematicky, časť z nich kvalifikuje ako rovnocenné s adekvátnymi českými podobami, časť uvádza len v komentároch k paradigmám, akoby odlišoval správne/nesprávne, prípadne používané/použiteľné tvary v slovenskom jazykovokultúrnom prostredí (príklady typu *družbem* oproti *družbou*, *wýwodem* oproti *wýwodou*, *zubom*, *zuboch* oproti *zubům*, *zubích*, *o žákoch* oproti *žácých*, *dňoch* oproti *dnech*).

Trojica autorov opisujúcich kultúrny jazyk slovenského jazykového prostredia – Tobiáš Masnicius, Daniel Krman a Pavel Doležal – rešpektovala nároky na jazyk a jeho spoločenské potreby nielen v protestantskom prostredí. Je všeobecne známe, že v domácom prostredí nemali možnosť pokračovať v domácej tradícii, keďže nemali „*predchodcov*“, na ktorých by mohli nadviazať, preto sa inšpirovali českými gramatikami a ako východisko im slúžili aj opisy latinských deklinačných sústav. Ich snahou bolo vytvoriť ideálnu jazykovú normu so základom v Kralickej Biblii, ktorá však primárne bola určená inému jazykovému prostrediu. Napriek tomu ich snaha viedla k stabilizácii jazyka vo verejnej komunikácii a k zidealizovanej predstave o jazykovom systéme a jeho spoločenskom fungovaní. Všetci traja sa usilovali stabilizovať jazykovú normu v širšom historicko-spoločenskom kontexte v duchovnej aj svetskej sfére a vytvorili predpoklady jej ďalšieho rozvoja na pozadí funkčnosti a spoločenských potrieb.

Zemplínske kalvínske tlače

Okrem evanjelického prostredia je fungovanie slovenského jazyka vo verejnej komunikácii späté aj s kalvínskou reformáciou. Jej formova-

nie a vývin z viacerých hľadísk spracovali historici aj cirkevní historici (Csanda, 1985, s. 323 – 333, Varsík, 1991, s. 129 – 141, Kónya, 2011, s. 39 – 52). Na šírenie kalvínských ideí v slovenskom jazykovom prostredí mali veľký význam dve synody Zemplínskej stolice v meste Tarcal (1561 a 1562). Na synode v roku 1561 väčšina reformovaných kazateľov prijala Kalvíново učenie a vyznanie viery. Výhodiskom zrozumiteľnosti textu celej Biblie sa stal jej úplný preklad do maďarčiny a tlačené vydanie v maďarskom jazyku od Gašpara Károlyiho. Na území dnešného východného Slovenska – v časti Zemplínskej, Abovskej, Gemerskej a Užskej stolice – sa však začiatkom 16. storočia sformovalo veľké množstvo kalvínskych zborov, v ktorých pôsobili slovenskí kazatelia (P. Kónya, 2011, s. 41 – 42). Zo všeobecných dejín sú známe hospodárske stratégie a vzťahy významných rodov (Peréniovcov, Drugetovcov a Báthoryovcov) a vznik protestantskej únie – dohody medzi evanjelikmi a kalvínmi z r. 1597. Zreteľné príčiny takéhoto vývinu doteraz nie sú jednoznačne vysvetlené, z jazykového hľadiska však na základe kánonických vizitácií z prvej polovice 17. storočia možno konštatovať naliehavé požiadavky slovenského obyvateľstva na kazateľov, ktorí by pôsobili v slovenskom jazyku. Východoslovenské kalvínske prostredie sa tak v tomto čase vyznačovalo dvojjazyčnosťou – dopoludňajšie nedeľné služby sa konali v slovenčine, popoludňajšie po maďarsky. Nepriaznivá materiálna situácia východoslovenských kalvínskych zborov neumožňovala vydanie ich základných textov v slovenčine, a tak kalvínske debrecínske centrum v snahe udržať kalvinizmus aj medzi slovenským obyvateľstvom juhovýchodnej časti dnešného Slovenska vydalo v rozpätí rokov 1750 – 1758 pre tunajších kalvínov v kultúrnej východnej slovenčine päť kníh: *Mali catechismus* (1750), *Hlasz pobosneho spéványa* (1752), *Svetoho Dávida králya a proroka szto i pedzesátz Soltari* (1752), *Radosztz sertza pobosneho* (1758) a *Agenda eccelsiarum reformatarum* (1758). Týmto krokom sa malo predísť odchodu slovenských kalvínov na Dolnú zem aj ich konvertovaniu na gréckokatolícku či rímskokatolícku konfesiu. Pre jazyk kalvínskych tlačí v kultúrnej východoslovenčine je charakteristický výskyt typických východoslovenských prvkov: výskyt *dz, c* namiesto *d', t'*, neprítomnosť dvojhlások, skupiny hlások *er, ar, el, ol* namiesto slabičného *r, l*, v pravopise sa využila dobová norma maďarského pravopisu (nadriadkové znaky neslúžili na označovanie kvantity):

H L A S
POBOSNOHO SPÉVÁNYA.
To jeszt:
PÉSNYE KRESZTZANSZKE
na Rotsné Svjátki, i k insím Sve-
tim Prilesitosztem szporádane.
Chtore:
Z UHARSZKOHO Jaziku na SLO-
VENSKI preložil
S. A.
V DEBRETZIINYE

Vítlatsil MARGITAI JÁNOS V Roku 1752.

Formálnu stránku kalvínských textov ilustrujeme ukážkou a prepisom jednej z pohrebných piesní z pamiatky *Hlasz pobosneho spéványa* (1752):

*Us mi tsasz nasztáva Zochabitz ten svet zlí;
Bo mi z Nyeba podává Ruku Krisztus milí:
Us szlisim 'se Krisztus mnye Volá,
podz duso má! Us bránu rajszku pre mnye Szám Jesus otvira.*

Podrobnému rozpracovaniu otázok zemplínskych kalvínskych tlačí sa monograficky venoval P. Király (1953), v jednotlivých štúdiách ich spracoval Š. Švagrovský (1982, s. 503 – 518, tenže, 1983, s. 21 – 37, tenže: 2000, s. 279 – 294; Žeňuch, 1997, s. 42 – 52, Kónya, 2011, s. 39 – 52, tam i ďalšia literatúra). Z jazykového hľadiska malo vydanie titulov *Mali catechismus* (1750), *Hlasz pobosneho spéványa* (1752), *Svetoho Dávida králya a proroka szto i pedzesátz Soltari* (1752), *Radosztz sertza pobosneho* (1758) a *Agenda eccelsiarum reformatarum* (1758), známych v dejinách jazyka pod súhrnným názvom *zemplínske kalvínske tlače*, význam v tom, že sa v nich aktivizovali viaceré jazykové vrstvy: slovakizované podoby pôvodných českých výrazov typu *po bludnej stezce*, *pospešic*, *scezka*, prechodníky *szlisátz* aj v slovakizovanej podobe *hrajutz*, *spévajútz*, *spjútz*, *padajutz*, z maďarského jazykového prostredia adaptované výrazy typu *bečelovac*, *birovac*, *mulatovac*, *tolhaj*, *varoš*, archaizmy pôvodného slovanského prostredia

typu *prik* (= cez) *nich*, *čudarny*, *špivba*, *židlo*, *cešitel'*, *blahoslovic* a podoby indikujúce východoslovenský jazykový základ: *okriscic* (pokrstiť), *primušovac* (nútiť), *cala šľeboda* (úplná sloboda), pôvodná hlásková podoba *Ježuš*, lexikálne prvky typu *skarha* (sťažnosť), *skura* (koža), *včuc* (vcítiť sa), *zahudac* (zahrať). Typickými morfológickými prvkami prenikajúcimi do kultúrnej východoslovenčiny boli tvary genitívu plurálu typu *u rukoch*, *pistsalkoch*, *huslyoch*, *pésnyoch* popri nadnárečových podobách *uszt*, *uch*, v lokáli plurálu *u rukoch*, *v pivnyitzoch*, *v jeslyoch*, *v posztzelyoch* popri nadnárečových podobách *v usztách*, typické východoslovenské podoby adjektívnych koncoviek typu *zloho*, *sztrasnoho*, *pobosnoho*, *Kralyovszkoho*, *Nájvissoho*, *szvojoho*, *chtoroho*. Okrem ohraničenia areálu ich prirodzeného výskytu – východoslovenského jazykového areálu – je paralelné použitie týchto prvkov s nadnárečovými jednotkami dôkazom štýlovej diferenciacie jazyka a jeho kultivovania vo verejných funkciách. Východoslovenské kalvínske prostredie sa stalo presvedčivým svedectvom týchto zmien.

Odkazy na ďalšie konfesie

V súvislosti s problematikou prekladov Biblie a ďalších bohoslužobných textov do slovenčiny nemožno v protestantskom prostredí obísť túto problematiku dôležitým konštatovaním, že okrem reformácie sa o rozvoj jazyka a preklady náboženských textov výrazne pričínili aj predstavitelia ďalších kresťanských konfesií z územia dnešného Slovenska. Veľmi intenzívne aktivity sa v tomto smere dlho formovali v rímskokatolíckom prostredí, ku ktorému sa hlásilo aj hlási najviac slovenských kresťanov. Svedectvom starostlivosti o jazyk v tomto prostredí sú preklady Biblie a výkladového slovníka z prostredia kamaldulských mníchov – prekladu Biblie do kultúrnej západoslovenčiny spreď r. 1756 (zachovaný odpis pochádza z rokov 1756 – 1760, v novom reprezentatívnom vydaní vyšiel tento preklad v r. 2003) – a práce mnohých významných predstaviteľov rímskokatolíckej konfesie, pôsobiacich v slovenskom jazykovom konfesionálnom a kultúrnom prostredí (pozri zborník *O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov*). V dôsledku protireformačných iniciatív dospel jazykový vývin v kultúrnom prostredí juhozápadnej časti dnešného územia Slovenska v druhej polovici 18. storočia k prvej kodifikácii slovenčiny. Jej východiskom bola kultúrna západoslovenčina a v r. 1787 ju uskutočnil katolícky kňaz Anton Bernolák

(1762 – 1813) spismi *Dissertatio Philologico-critica de literis Slavorum* a jej prílohy *Lingvae slavonicae... Orthographia* (1787), *Grammatica Slavica* (1790), *Etymologia Vocum Slavicarum* (1791) a *Slowár Slowenský, Česko-Latínsko-Nemecko-Uherský* (1825 – 1827). Táto kodifikácia vo vymedzenom čase splnila všetky svoje dobové predpokladané spoločenské funkcie (pozri R. Krajčovič – P. Žigo, 2011, s. 147 a n.). Z ostatných bohoslužobných jazykov treba uviesť prostredie gréckokatolíckej a pravoslávnej konfesie v oblasti dnešného východného Slovenska, kde bola náboženským jazykom tunajších veriach v spomínanom čase cirkevná slovančina. Vznikla priamym, ale dlhým a zložitým vývinom zo staroslovienskeho základu a líši sa od neho pravidelnými hláskoslovnými zmenami – zánikom nosoviek, typickým stupňom kontrakcie, ale aj postupnou adaptáciou v dôsledku špecifických areálových zmien (podrobnejšie Štec, 2005, s. 39 a n., tenže, 2006, s. 19 a n., o jeho spoločenských funkciách, vývine, variantoch a fungovaní v našom prostredí pozri Žeňuch, 2002, 2010).

Vývin jazyka v štúrovskom období

S nástupom romantizmu sa v tridsiatych rokoch 19. storočia na území dnešného Slovenska zaktivizovala výrazná skupina evanjelikov, ktorí výrazne ovplyvnili jazykový vývin spisovnej slovenčiny. Aj napriek tomu, že konfesionálnointegračnú a jazykovointegračnú funkciu evanjelikov na území dnešného Slovenska po stáročia plnila biblická čeština s východiskom v jazyku Kralickej Biblie, v evanjelickom prostredí došlo v prvej polovici 19. storočia – v duchovnej aj svetskej sfére – k stabilizácii normy a k jej postupnej kodifikácii. Pričinila sa o to generácia spätá s osobnosťou Ľudovíta Štúra (1815 – 1856), ktorý na základe kultúrnej stredoslovenčiny kodifikoval spisovný jazyk. Ešte pred oficiálnym vyhlásením kodifikácie sú známe dôkazy o kázňach v slovenčine od Jána Kollára v Pešti v r. 1835 a Michal Miloslava Hodžu v Liptovskom Mikuláši v známom roku deklarácie nového slovenského spisovného jazyka – v roku 1843. V prvej polovici 19. storočia v narastajúcom politickom napätí v Uhorsku vznikol spor, ktorý bol dôsledkom výnosu z r. 1832 o cielenej maďarizácii slovenského obyvateľstva: gróf Karol Zay po nástupe do funkcie generálneho inšpektora evanjelickej cirkvi vyhlásil úplné pomadžarčenie slovenských evanjelikov v Uhorsku ich spojením do únie s kalvíni. Toto rozhodnutie bolo paradoxom nielen zo spoločenského hľadiska,

ale zvyšovalo napätie z hľadiska základného atribútu reformácie – zrozumiteľnosti kázaného slova v materinskom jazyku –, vyšlo však za hranice tohto konfesionálneho prostredia. Rozpory historickej, spoločenskej, politickej, národnostnej, konfesionálnej a jazykovej povahy boli spúšťacím mechanizmom zmien, ktoré vyústili do rozhodnutia nastupujúcej generácie mladých evanjelikov – štúrovcov kodifikovať spisovnú slovenčinu. Prototyp novej podoby slovenčiny opísal Ľ. Štúr v známych prácach *Nauka reči slovenskej* (1846) a *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nárečí* (1846). Napriek dojmu, že išlo o priamočiary kodifikačný akt, narazil Ľ. Štúr na paradox – jazykovo konzervatívnu, ale konfesionálne a tradíciu posilnenú integračnú funkciu biblickej češtiny a aj na odlišnú koncepciu jazyka a národa v ponímaní a interpretácii J. Kollára. Evanjelický farár J. Kollár, pôsobiaci v Pešti ako kazateľ (neskôr na univerzite vo Viedni), upozornil Štúra v čase vzniku nového spisovného jazyka na potenciálny rozpor v otázke liturgického jazyka evanjelikov a kodifikovanej podoby slovenčiny: *Běda Wám samému, pane Štúre! Wý sám ste wětew pod sebau utál, Wý sám ste hůl nad vlastní hlawau zlámal...*“ S rozporom medzi kodifikáciou spisovnej slovenčiny a oficiálnym liturgickým jazykom evanjelikov, ktorým ostal jazykový základ češtiny, sa nevyrovnal nielen Ľ. Štúr, ale tento jazykový nesúlad pretrvával v evanjelickej konfesii až do konca 20. storočia. Už v začiatkoch to dokázali zbierky kázní od Michala Bodického z r. 1891, z ktorých len jedna kázeň bola v slovenčine.

Vývin jazyka v 20. storočí, súčasnosť, odkaz

Používanie slovenského jazyka v protestantskom prostredí sa v dvadsiatom storočí vyznačovalo inklináciou k jeho posilňovaniu. Prispela k tomu aj kázeň Jura Janošku na Vnútromisijnej a pastorálnej konferencii v Starej Turej v r. 1900, na ňu nadväzujúce dve vydania prekladov *100 a 50 poslovenčených piesní z Tranoscia a Zpěvníka* (1913, 1915) od Jozefa Gašparíka-Leštinského (1861 – 1931) a vydanie titulu *Přidavok nábožných píesní k Cithara sanctorum a Zpěvníku* od Ľudovíta Šenšela (1932). Do spisovnej slovenčiny bola v r. 1942 preložená *Nová zmluva* a v r. 1953 *Žalmy*, v r. 1954 *Chránová agenda*, v r. 1955 *Pašie*, v r. 1961 *Antifóny*, v r. 1972 *Pohrebná agenda*, v r. 1978 nový preklad Biblie a *Zborové spevy* a v r. 1992 *Evanjelický spevník* (pozri Evanjelická encyklopédia Slovenska, 2001, s. 271). Slovenská podoba *Novej zmluvy* sa po schválení Generálnym konventom z r. 1946

a po schválení zborovými konventmi mohla čítať z kazateľnice po slovensky. Generálny konvent Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku schválil 21. 3. 1961 slovenskú liturgiu pre celé služby Božie. Po vzniku Slovenskej republiky 1. 1. 1993 bol prijatý Cirkevný ústavný zákon č. 1/1993, ktorým bola prijatá ústava ECAV na Slovensku a v zmysle neskoršieho cirkevného ústavného zákona č. 1/2010, čl. 8, ods. 2, sa v evanjelickej cirkvi kodifikoval slovenský jazyk ako liturgický: „Evanjelická cirkev v záujme čo najlepšieho pochopenia Božieho slova slúži svojim veriacim v ich rodnom jazyku. V národnostne zmiešaných cirkevných zboroch sa služby Božie konajú nielen v slovenskom jazyku, ale aj v jazykoch národností.“

Jazykové zmeny v špecifickom duchovnom aj jazykovom prostredí používateľov slovenského jazyka z hľadiska jeho vývinu za päťsto rokov sa vyznačujú množstvom jednotlivých aj všeobecných znakov. Sú odrazom vplyvu veľkého množstva prvkov historickej, spoločenskej, jazykovej aj konfesionalnej povahy v jazykovo, etnicky a konfesionalne nejednotnom prostredí. Výrazný vplyv na jazykové prostredie po slovensky hovoriacich evanjelikov v období 16. – 19. storočia mala čeština, ktorá sa nestala len konfesionalnointegračným prvkom veriacich, ale aj stimulačným činiteľom rozvoja jazyka v svetskej sfére. Náboženské prostredie napriek konfesionalným divergenciám či mocenským a ďalším rozporom svetskej povahy sa stalo stimulom rozvoja jazyka v jeho verejných funkciách. Týkalo sa to kultivovania a štýlovej diferenciacie žánrov, ktorých zrozumiteľná podoba mala začiatky v biblickej češtine, jej postupnom slovakizovaní a v hľadaní adekvátnych domácich jazykových prostriedkov na vyjadrenie potrebných významov. Na súvekej úrovni postupne dochádzalo k celkom prirodzenému napätiu medzi slovenčinou, slovakizovaním češtiny a jej „kanonizovanou“ východiskovou podobou. Z funkčného hľadiska narastal tlak domáceho jazyka – slovenčiny – a ku kulminácii tohto napätia došlo začiatkom štyridsiatych rokov 19. storočia, v čase štúrovskej kodifikácie. Z pohľadu konfesionalnointegračnej funkcie češtiny aj v meniacej sa historickej situácii toto napätie pretrvalo až do deväťdesiatych rokov 20. storočia. V kalvínskom protestantskom prostredí nebola jazyková situácia konfliktná do takej miery ako u evanjelikov, pretože slovenských kalvínov bolo v porovnaní s evanjelikmi neporovnateľne menej. Jazykovým atribútom uhorskej kalvínskej konfesie sa stala maďarčina, ale aj napriek tomu v slovenskom kalvínskom

prostredí pretrvávali kultúrne predpisovné útvary s prvkami, ktoré sú významným dôkazom kultivácie jazyka vo verejných funkciách. Tieto texty celkom prirodzene súviseli s jazykovým areálom používateľov a v mnohých prípadoch nepresiahli ich konfesiónálne ani jazykové hranice.

Jazykový vývin používateľov slovenčiny v kontexte piatich storočí vo vzťahu k reformácii netreba vidieť v medziach súčasných administratívnych či konfesiónálnych hraníc, ale ako dôsledok zmeny mentálnej paradigmy, zmýšľania a rozvoja vzdelanosti (pozri Kowalská, 2001, 2014). Od týchto fenoménov sa odvíja aj forma ich zmeny, jej prezentácia jazykom, odrážajúcim v konkrétnej situácii meniace sa dominanty, funkcie a nároky. Združuje sa v ňom mnoho jazykových, historických, politických, národných, kultúrnych a konfesiónálnych vrstiev, ktoré treba v prvom rade vnímať ako dlhú cestu snáh o stabilizáciu jazyka v rozličných protirečivých konkrétnych historických, spoločenských aj konfesiónálnych podmienkach. Reformácia vytvorila v komplikovaných jazykovo, konfesiónálne, územne aj funkčne zložitých podmienkach žičlivé prostredie na uvedomenie si delimitácie jazykových prostriedkov a na stratifikáciu jazyka. Pre slovenčinu však išlo o pridlhý proces, kým sa pôvodná idea reformácie – kázať Slovo v materinskom jazyku – premenila na skutočnosť.

LITERATÚRA

Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha. Martin: Slovenská národná knižnica 2013. 256 s.

BARTKO, Ladislav: Masníkova Zpráva písma slovenského – prvá jazyková príručka češtiny na Slovensku. In: Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredo európskeho kontextu (z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masníka). Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 1998, s. 142 – 156.

CSANDA, Sándor: Az első magyar Biblia fordítás egybevetése hasonló cseh szöveggel. In: Irodalmi szemle, 1985, roč. XXVIII, č. 4, s. 323 – 333.

ĎUROVIČ, Eubomír: Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom. In: Ďurovič, Eubomír: O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I. Bratislava: Veda 2004, s. 197 – 198.

ĎUROVIČ, Eubomír: Text Bardejovského katechizmu. In: Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha. Ed. M. Kovačka. Martin: Slovenská národná knižnica 2013, s. 103 – 128.

Kamaldulská Biblia. Swaté Biblia Slowénské aneb Pisma Swatého Částka I, Která v sebe obsahuje Starého Testamenta Zákon, a Zákona Historiu: Pět knih Moyžssowýcg, Knihi Yózue, Yudikum, Ruth, Kralowské, Paralipomenon, Ezdrassowe, Tobiassowe, Yudith, Ester, Yob, Žalmi Dawidowé, Knihi Prislów, Ekklesyastej, Pjshe, Ssalomúnowé, Knihi Mudrostí, a Syrách; Částka II,

Která v sebe obsahuje Proroků, Knihi Machaběgské a celý Testament nový. Prepis z r. 1760. Vydané v sérii Biblia Slavica. Bd. 1. – 2. Ser. 5. Slowakische Bibel der Kamaldulenser. 2003. Paderborn – München – Wien – Zürich – Schenningh 2003.

KÓNYA, Peter – KÓNYOVÁ, Annamária: Kalvínska reformácia a kalvínska cirkev v Šarišskej stolici v 16. – 18. storočí. Zdrojový dokument: Historia Ecclesiastica. Časopis pre dejiny cirkvi a náboženstiev v Strednej Európe. = Journal on the history of Central European churches and religions. = Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen im Mitteleuropa. = Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat. = Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej. Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity 2011, 2, č. 1, s. 88 – 104.

KRAJČOVIČ, Rudolf – ŽIGO, Pavol: Dejiny spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 2011. 252 s.

O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 1997. 284 s.

ŠKOVIERA, Daniel: Patrimonium antiquitatis a Leonard Stöckel. (Patrimonium antiquitatis und Leonard Stöckel). In: Peter Kónya: Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe. Bardejov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity pre Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku a Cirkevný zbor ECAV na Slovensku 2011, s. 38 – 47.

ŠTEC, Mikuláš: Cirkevná slovančina. Prešov: Prešovská univerzita 2005. 466 s.

ŠTEC, Mikuláš: Cirkevná slovančina v 21. storočí. Prešov: Prešovská univerzita 2005. 290 s.

TKÁČIKOVÁ, Eva: Prešporská Biblia ako jedinečné duchovné dedičstvo. In: Tranovský evanjelický kalendár na obyčajný rok po narodení Krista Pána 2017. Liptovský Mikuláš: Tranoscium 2016, s. 133 – 135.

ŽEŇUCH, Peter: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda 2002. 288 s.

ŽEŇUCH, Peter: Cyrilská rukopisná tradícia v prostredí gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. In: Slovenská kresťanská kultúra – osudy a osobnosti. Ed. M. Žilková. Ostrihom: Esztergomi Hirtudományi Főiskola 2010, s. 41 – 67.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové a revidované slovenské mená machorastov. 2. Lesnícky významné machorasty a významné machorasty mokradí

RUDOLF ŠOLTÉS – JÁN KLIMENT

Vývoj slovenského bryologického menoslovia sme v hrubých rysoch načrtli v predchádzajúcej štúdií (Kliment – Šoltés, 2017), v ktorej sme podali návrh na odstránenie rodovej homonymie medzi cievnatými rastlinami a machorastmi, machorastmi a hubami, ale aj v rámci samotných machorastov, t. j. medzi pečeňovkami a machmi. V aktuálnom príspevku vytvárame slovenské mená lesnícky významných machorastov a významných machorastov mokradí.

Na Slovensku evidujeme viac ako 900 druhov machorastov (Kubinská – Janovicová, 1998). Na rozdiel od rodových mien však len asi jedna tretina z nich má vytvorené aj slovenské druhové mená. Na základe odporúčania 5.2 (Kliment a kol., 2017) ako východiskový nomenklatorický zdroj akceptujeme slovenské mená machorastov v diele Kubinská – Janovicová (1998), ak nie sú v rozpore s menotvornými zásadami a pravidlami (Kliment a kol., l. c). Na túto prácu sa v texte odvolávame aj pri existujúcich rodových menách, hoci boli prevažne publikované už skôr (Peciar, 1957, 1959). Pri vytváraní nových mien sme postupovali uvažene; predovšetkým sme sa snažili vyhnúť tvorbe mien, ktoré by pôsobili neprirodzene. Opierali sme sa o existujúce národné mená machorastov v príbuzných slovanských jazykoch, pre ktoré sme zvolili vhodný poslovenčený tvar. Konkrétne sme sa orientovali na ruské (Ignatov – Ignatova, 2003, 2004; Šljakov, 1979, 1980, 1981, 1982), ukrajinské (Bojko, 2015), české (Kučera – Váňa, 2006) a poľské menoslovia (Stebel a kol., 2012; Żarnowiec – Stebel, 2014). Viaceré mená sme vytvorili obmenou slovotvorného základu, prekladom ich vedeckého ekvivalentu, prípadne podľa význačného znaku či vlastnosti rastliny. Dôraz sme kládli na to, aby navrhované mená vyhovovali základným menoslovným zásadám

– zrozumiteľnosti, jednoznačnosti, výstižnosti, vecnej a jazykovej správnosti, ľubozvučnosti (Bayer a kol., 1947) – a aby boli v súlade s aktuálnymi menotvornými pravidlami (Kliment a kol., 2017).

Z hľadiska vedeckej nomenklatúry by bolo účelné využiť aktuálne nomenklatorické zdroje (Hill a kol., 2006; Kučera a kol., 2012); kvôli väzbe na slovenské rodové mená sme sa však rozhodli zachovať spojitosť s prvým súborným zoznamom machorastov Slovenska (Kubinská – Janovicová, 1998).

V príspevku doplníme slovenské mená pre niektoré druhy pečeňoviek a machov, ktoré zatiaľ nemali vytvorené národné mená. Pri rodoch, pri ktorých v dôsledku homonymie bolo treba revidovať ich slovenské rodové mená (podrobnejšie Kliment – Šoltés, 2017), sme už existujúce slovenské druhové mená priradili k novým rodovým menám. Napokon sú to „zabudnuté“ slovenské druhové mená z práce V. Peciara (1984), ktoré, pravdepodobne nedopatrením, A. Kubinská a K. Janovicová (1998) do zoznamu machorastov nezaradili. Vedecké mená všetkých druhov v záujme jednoznačnosti uvádzame aj s autorskými citáciami.

Novonavrhané slovenské mená z odbornej stránky skontrolovala doc. Katarína Mišíková, PhD., z Katedry botaniky Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave, z jazykovej stránky PhDr. Dana Guričanová z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, za čo im patrí naše poďakovanie.

1. Lesnícky významné machorasty

Pečeňovky

Barbilophozia floerkei (F. Weber et D. Mohr) Loeske

Návrh slovenského mena: *bradatka Floerkeova*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú slovenské rodové meno *bradatka*. Ako druhové epiteton navrhujeme osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu a tiež v súlade s ruským a českým národným menom.

Calypogeia suecica (Arnell et J. Perss.) Müll. Frib.

Návrh slovenského mena: *kalichovec švédsky*.

Kubinská a Janovicová (1998) v elektronickej verzii uvádzajú slovenské

rodové meno *kalichovka*, ktoré je homonymné so slovenským menom huby *Omphalina*. Pre rod *Calypogeia* sme preto navrhli nové slovenské meno *kalichovec* (Kliment – Šoltés, 2017). Navrhované druhové meno je prekladom vedeckého názvu (*suecica* = *švédska*) a je v súlade s ruským, ukrajinským a českým národným menom.

Harpanthus flotovianus (Nees) Nees

Návrh slovenského mena: *nivovka Flotovova*.

Rodové meno *kosierik* (Kubinská – Janovicová, 1998) je homonymné so slovenským menom machorastov rodov *Cratoneuron* a *Palustriella*. Pre rod *Harpanthus* sme preto navrhli nové slovenské meno *nivovka* (Kliment – Šoltés, 2017). Ako druhové epiteton navrhujeme ponechať osobné venovacie meno (Kubinská – Pišút, 1998), ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s ruským a českým národným menom.

Lophozia longidens (Lindb.) Macoun

Návrh slovenského mena: *zárezovka dlhozubá*.

Preklad vedeckého mena (*longidens* = *dlhozubá*) uprednostnili už autori ruského (Šljakov, 1980) a poľského mena druhu (Stebel a kol., 2012). Aj v slovenčine navrhujeme použiť toto druhové meno, ktoré nesie informáciu o morfológii druhu a je v súlade s jeho vedeckým názvom.

Odontoschisma denudatum (Mart.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *slatinovka nahá*.

Pôvodné slovenské rodové meno *nátržnica* (Kubinská – Janovicová, 1998) je homonymné so slovenským menom cievnatej rastliny *Comarum*. Pre rod *Odontoschisma* sme preto navrhli nové slovenské meno *slatinovka* (Kliment – Šoltés, 2017). Druhové epiteton je odvodené od vedeckého názvu (*denudatum* = *nahá*).

Scapania umbrosa (Schrad.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *korýtkovec tōňomilný*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *korýtkovec*. Navrhujeme druhové meno *tōňomilný*, ktoré nesie informáciu o ekológii druhu a je v súlade s vedeckým názvom druhu, s ruským, poľským aj s českým národným menom.

Machy

Dicranum majus Sm.

Návrh slovenského mena: *dvojhrot veľký*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *dvojhrot*. Ako druhové meno navrhujeme epiteton *veľký*, ktoré je v súlade s vedeckým menom aj s ruským a českým národným menom.

Hylocomium umbratum (Ehrh. ex Hedw.) Schimp.

Návrh slovenského mena: *rakytník tónomilný*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *rakytník*. Navrhnuté druhové meno nesie informáciu o ekológii druhu a je v súlade s vedeckým menom aj s inými slovanskými menami tohto druhu.

Mnium spinosum (Voit) Schwägr.

Návrh slovenského mena: *merík pichľavý*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *merík*. Ako druhové meno navrhujeme epiteton *pichľavý*, ktoré charakterizuje morfológiu palístkov, je v súlade s vedeckým menom aj s inými slovanskými menami druhu.

Mnium stellare Hedw.

Návrh slovenského mena: *merík hviezdovitý*.

Navrhujeme druhové meno *hviezdovitý*, pretože informuje o vzhľade rastliny, je v súlade s vedeckým menom tohto machu aj s jeho národnými menami slovanského pôvodu.

Plagiothecium laetum B. S. G.

Návrh slovenského mena: *lesklec svetlý*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *lesklec*. Navrhnuté druhové meno je v súlade s ruským a poľským národným menom.

Sphagnum girgensohnii Russow

Návrh slovenského mena: *rašelinník Girgensohnov*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *rašelinník*. Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v sú-

lade s vedeckým názvom druhu aj s inými národnými menami slovanského pôvodu.

Sphagnum quinquefarium (Lindb. ex Braithw.) Warnst.

Návrh slovenského mena: *rašelinník päťradový*.

Ako druhové meno navrhujeme epiteton *päťradový*, ktoré je v súlade s vedeckým menom druhu aj s inými národnými menami slovanského pôvodu.

2. Významné machorasty mokradí

Pečeňovky

Calypogeia neesiana (C. Massal et Carestia) Müll. Frib.

Návrh slovenského mena: *kalichovec Neesov*.

Pre rod *Calypogeia* sme navrhli nové slovenské meno *kalichovec* (Kliment – Šoltés, 2017). Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu, ako aj s inými národnými menami slovanského pôvodu.

Cephalozia bicuspidata (L.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *šiškovka dvojľaloková*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú pre túto pečeňovku slovenské meno *šiškovec dvojľalokový*. Keďže jej rodové meno je homonymné so slovenským menom rodu *Strobilomyces* (huby), navrhli sme pre ňu nové rodové meno *šiškovka* (Kliment – Šoltés, 2017).

Cephalozia lunulifolia (Dumort.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *šiškovka prostredná*.

Z rovnakého dôvodu treba zmeniť meno *šiškovec prostredný* na *šiškovka prostredná*.

Gymnocolea inflata (Huds.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *nahul'ka nadutá*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú slovenské rodové meno *nahul'ka*. Navrhnuté druhové meno je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s jeho národnými menami slovanského pôvodu.

Jungermannia obovata Nees

Návrh slovenského mena: *trsovka obrátenovajcovitá*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *trsovka*. Ako druhové meno navrhujeme použiť epiteton *obrátenovajcovitá*, ktoré je v súlade s vedeckým názvom aj s inými národnými menami slovanského pôvodu.

Pellia endiviifolia (Dicks.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *brehovka kališkovitá*.

Slovenské dedikačné meno *brehovka Fabbrioniova* (Kubinská – Janovicová, 1998) nie je v súlade s aktuálnym vedeckým názvom druhu. Odporúčame preto návrat k menu *brehovka kališkovitá*, ktoré publikoval V. Peciar (1984).

Pellia neesiana (Gottsche) Limpr.

Návrh slovenského mena: *brehovka Neesova*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *brehovka*. Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s jeho českým menom (Kučera – Váňa, 2006).

Plagiochila porelloides (Torr. ex Nees) Lindenb.

Návrh slovenského mena: *papradočka uchatkovitá*.

Druhové epiteton *uchatkovitá*, utvorené od rodového mena *Porella* – *uchatka*, publikoval už Peciar (1984), no Kubinská a Janovicová (1998) ho neuvádzajú. Rovnakým spôsobom bolo vytvorené aj poľské a české druhové meno.

Riccia fluitans L. emend. Lorb.

Návrh slovenského mena: *závrtok plávajúci*.

Slovenské rodové meno *mrvka* (Kubinská – Janovicová, 1998) je homonymné s menom cievnatých rastlín rodu *Vulpia*. Pre rod *Riccia* sme preto navrhli slovenské meno *závrtok* (Kliment – Šoltés, 2017). Druhové epiteton je odvodené od vedeckého ekvivalentu (*fluitans* = *plávajúci*).

Scapania uliginosa (Sw. ex Lindenb.) Dumort.

Návrh slovenského mena: *korytkovec močiarny*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú slovenské rodové meno *korýtkovec*. Epiteton *močiarny* je prekladom vedeckého názvu, zároveň ekvivalentom ruského a českého národného mena.

Machy

Amblystegium riparium (Hedw.) B. S. G.

Návrh slovenského mena: *urnovec pobrežný*.

Pre machy rodu *Amblystegium* sme z dôvodu homonymie navrhli rodové meno *urnovec* (Kliment – Šoltés, 2017). Navrhnuté druhové epiteton je ekvivalentom ruského, poľského aj českého národného mena.

Blindia acuta (Hedw.) B. S. G.

Návrh slovenského mena: *hruškovka ostrá*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *hruškovka*. Navrhnuté druhové epiteton je prekladom vedeckého mena, zároveň ekvivalentom poľského a českého národného mena.

Brachythecium rivulare B. S. G.

Návrh slovenského mena: *bankovec potočný*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *bankovec*. Druhové meno navrhujeme vytvoriť prekladom vedeckého mena; takto vznikli aj ďalšie slovanské národné mená tohto druhu.

Bryum schleicheri Lam. et DC.

Návrh slovenského mena: *prútnik Schleicherov*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *prútnik*. Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s jeho ruským a českým národným menom.

Bryum weigelii Spreng.

Návrh slovenského mena: *prútnik Weigelov*.

Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s jeho ruským a českým národným menom.

Calliergon stramineum (Brid.) Kindb.

Návrh slovenského mena: *barinovec žltkastý*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *barinovec*. Ako druhové meno navrhujeme použiť ekvivalent slovanských národných mien.

Campylium stellatum (Hedw.) Lange et C. E. O. Jensen

Návrh slovenského mena: *zlatolistok hviezdovitý*.

Rodové meno *zlatolist* (Kubinská – Janovicová, 1998) je homonymné s menom cievnatých rastlín rodu *Chrysophyllum*, preto sme navrhli nahradiť ho zdobneninou *zlatolistok* (Kliment – Šoltés, 2017). Druhové meno ostáva nezmenené.

Dicranum bonjeanii De Not.

Návrh slovenského mena: *dvojhrot močiarny*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *dvojhrot*. Druhové meno *močiarny* je odvodené od českého ekvivalentu *bahenni* (Kučera – Váňa, 2006).

Drepanocladus cossonii (Schimp.) Loeske

Návrh slovenského mena: *kosákovec Cossonov*.

Homonymné rodové meno *kosáčik* (Kubinská – Janovicová, 1998) sme nahradili menom *kosákovec* (Kliment – Šoltés, 2017). Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s ruským národným menom.

Hamatocaulis vernicosus (Mitt.) Hedenäs

Návrh slovenského mena: *kosákovec lesklý*.

Pôvodné rodové meno *kosáčik* (Kubinská – Janovicová, 1998) je homonymné, preto sme ho nahradili menom *kosákovec* (Kliment – Šoltés, 2017). V súlade s ruským a poľským národným menom navrhujeme druhové epiteton *lesklý*.

Paludella squarrosa (Hedw.) Brid.

Návrh slovenského mena: *bahnivka kostrbatá*.

Kubinská a Janovicová (1998) pre tento mach uvádzajú meno *močiarka*

kostrbatá. Pôvodné homonymné rodové meno sme nahradili menom *bahnivka* (podrobnejšie Kliment – Šoltés, 2017).

Palustriella decipiens (De Not) Ochyra

Návrh slovenského mena: *kosierik tuhý*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *kosierik*. V súlade s českým národným menom navrhujeme druhové epiteton *tuhý* (Kučera – Váňa, 2006).

Plagiomnium elatum (B. S. G.) T. J. Kop.

Návrh slovenského mena: *merík vyvýšený*.

Kubinská a Janovicová (1998) pre tento mach uvádzajú rodové meno *merík*. V súlade s ruským a českým národným menom preň navrhujeme druhové epiteton *vyvýšený*.

Plagiomnium medium (B. S. G.) T. J. Kop.

Návrh slovenského mena: *merík prostredný*.

Navrhnuté druhové meno je v súlade s vedeckým menom aj so slovanskými národnými menami.

Plagiomnium rostratum (Schrad.) T. J. Kop.

Návrh slovenského mena: *merík zobákovitý*.

V súlade s vedeckým menom a so slovanskými národnými menami pre tento druh meríka navrhujeme druhové meno *zobákovitý*.

Pseudobryum cinclidioides (Huebener) T. J. Kop. (syn. *Mnium cinclidioides* Huebener)

Návrh slovenského mena: *merík kopulkovitý*.

Na základe odporúčania 6.2 (Kliment a kol., 2017) pri rozdelení jedného rodu na dva alebo viac blízko príbuzných rodov sa pre všetky vyčlenené rody odporúča zachovať pôvodné slovenské rodové meno, čiže v tomto prípade *merík*. Slovenské meno rodu *Cinclidium* je *kopulka*, od neho je odvodené adjektívne epiteton *kopulkovitý*. Navrhované druhové meno je v súlade s ruským druhovým menom (pozri Ignatov – Ignatova, 2003). České druhové meno *sitozoubkovitý* (Kučera – Váňa, 2006) sa chybné vzťahuje na rod *Cinclidotus*.

Racomitrium sudeticum (Funck) B. S. G.

Návrh slovenského mena: *trhanček sudetský*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *trhanček*. Navrhnuté druhové meno je v súlade s vedeckým menom druhu aj s jeho ruským a českým národným menom.

Rhizomnium magnifolium (Horik.) T. J. Kop.

Návrh slovenského mena: *merík veľkolistý*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *merík*. V súlade s vedeckým menom a so slovanskými národnými menami navrhujeme druhové meno *veľkolistý*.

Rhizomnium pseudopunctatum (Bruch et Schimp.) T. J. Kop.

Návrh slovenského mena: *merík okrúhloplodý*.

V súlade s českým národným menom pre tento druh meríka navrhujeme druhové meno *okrúhloplodý* (pozri aj Kučera – Váňa, 2006).

Sanionia uncinata (Hedw.) Loeske

Návrh slovenského mena: *kosákovec pazúrikatý*.

Kubinská a Pišút (1998) pre tento mach uvádzajú meno *kosáček pazúrikatý*. Namiesto doterajšieho homonymného rodového mena sme navrhli nové meno *kosákovec* (Kliment – Šoltés, 2017). Druhové meno *pazúrikatý* navrhujeme ponechať.

Sphagnum centrale C. E. O. Jensen

Návrh slovenského mena: *rašelinník stredový*.

Kubinská a Janovicová (1998) uvádzajú rodové meno *rašelinník*. V súlade s vedeckým názvom a so slovanskými druhovými menami navrhujeme druhové meno *stredový*.

Sphagnum contortum Schultz

Návrh slovenského mena: *rašelinník pokrútený*.

Druhové meno *pokrútený* je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s jeho ruským a poľským národným menom.

Sphagnum fallax (H. Klinggr.) H. Klinggr.

Návrh slovenského mena: *rašelinník krivolistý*.

V súlade s českým národným menom (Kučera – Váňa, 2006) pre tento druh rašelinníka navrhujeme druhové meno *krivolistý*.

Sphagnum subnitens Russow et Warnst.

Návrh slovenského mena: *rašelinník lesklý*.

Navrhnuté druhové meno je v súlade s ruským a českým národným menom.

Sphagnum subsecundum Nees

Návrh slovenského mena: *rašelinník jednostranný*.

Pre tento druh rašelinníka navrhujeme druhové epiteton *jednostranný*, ktoré je v súlade s jeho slovanskými druhovými menami aj s prekladom vedeckého mena.

Sphagnum tenellum (Brid.) Bory

Návrh slovenského mena: *rašelinník najmäkší*.

V súlade s ruským a českým národným menom navrhujeme druhové meno *najmäkší*.

Sphagnum teres (Schimp.) Angstr. ex Hartm.

Návrh slovenského mena: *rašelinník obľý*.

Navrhované druhové meno je v súlade so slovanskými menami druhu.

Sphagnum warnstorffii Russow

Návrh slovenského mena: *rašelinník Warnstorfov*.

Ako druhové epiteton navrhujeme použiť osobné venovacie meno, ktoré je v súlade s vedeckým názvom druhu aj s národnými menami slovanského pôvodu.

Warnstorffia exannulata (B. S. G.) Loeske

Návrh slovenského mena: *kosákovec bezkruhý*.

Namiesto homonymného rodového mena *kosáčik* (Kubinská – Janovicová, 1998) sme navrhli meno *kosákovec* (Kliment – Šoltés, 2017).

Druhové meno *bezkruhý* je v súlade s prekladom vedeckého mena aj so slovanskými menami tohto druhu.

Warnstorfia fluitans (Hedw.) Loeske

Návrh slovenského mena: *kosákovec plávajúci*.

Z rovnakého dôvodu ako pri predchádzajúcom názve navrhujeme zmeniť pôvodné druhové meno *kosáčik plávajúci* (Kubinská – Janovicová, 1998) na *kosákovec plávajúci*.

LITERATÚRA

BAYER, Emil – HRABĚ, Sergej – KOSTROŇ, Karel – ZAVŘEL, Jan: Zásady českého zoologického názvosloví. In: Sborník Vysoké školy zemědělské v Brně, 1948, Fakulta lesnická, sign. D31, s. 1 – 55.

BOJKO, Mychajlo Fedosiovych: Ukraïns'ki nazvy mochopodibnych. In: Čornomorskyj botaničnyj žurnal, 2015, roč. 11, č. 2, s. 178 – 216.

HILL, Mark Oliver – BELL, Neil – BRUGGEMAN-NANNENGA, Maria A. – BRUGUÉS, Montserrat – CANO, Maria – ENROTH, Johannes – FLATBERG, Kjell I. – FRAHM, Jan P. – GALLEGO, Marisa T. – GARILLETI, Ricardo – GUERRA, Juan – HEDENÄS, Lars – HOLYOAK, David – HYVONEN, Juha – IGNATOV, Michail S. – LARA, Francisco – MAZIMPAKA, Vicente – MUNOZ, Jose – SÖDERSTRÖM, Lars: Bryological Monograph. An annotated checklist of the mosses of Europe and Macaronesia. In: Journal of Bryology, 2006, roč. 28, s. 198 – 267.

IGNATOV, Michail S. – IGNATOVA, Elena A.: Flora mchov strednej časti evropskej Rossii. Tom 1. *Sphagnaceae – Hedwigiaceae*. Moskva: Izdatel'stvo KMK 2003. 608 s.

IGNATOV, Michail S. – IGNATOVA, Elena A.: Flora mchov strednej časti evropskej Rossii. Tom 2. *Fontinalaceae – Amblystegiaceae*. Moskva: Izdatel'stvo KMK 2004. 960 s.

KLIMENT, Ján – FERÁKOVÁ, Viera – GOLIAŠOVÁ, Kornélia – HINDÁK, František – HINDÁKOVÁ, Alica – HODÁLOVÁ, Iva – KOCHJAROVÁ, Judita – KUBINSKÁ, Anna – LACKOVIČOVÁ, Anna – LIZOŇ, Pavel – MARHOLD, Karol – MÁRTONFI, Pavol: Zásady, pravidlá a odporúčania pre tvorbu a revíziu slovenského menoslovia siníc, rias, húb a rastlín. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti, 2017, roč. 39, suplement 1, s. 1 – 79.

KLIMENT, Ján – ŠOLTĚS, Rudolf: Nové a revidované slovenské mená machorastov. 1. Odstaňovanie rodovej homonymie. In: Kultúra slova, 2017, roč. 51, č. 4, s. 217 – 229.

KUBINSKÁ, Anna – JANOVICOVÁ, Katarína: Machorasty. In: Zoznam nižších a vyšších rastlín Slovenska. Eds. K. Marhold – F. Hindák. Bratislava: Veda 1998, s. 297 – 332.

KUBINSKÁ, Anna – PIŠŮT, Ivan: Doplnky k slovenským menám machorastov a lišajníkov (lichenizovaných húb). In: Kultúra slova, 1998, roč. 32, č. 4, s. 202 – 208.

KUČERA, Jan – VÁŇA, Jiří: Seznam a červený seznam mechorostů České republiky (2005). In: Příroda, 2006, roč. 23, s. 1 – 104.

KUČERA, Jan – VÁŇA, Jiří – HRADÍLEK, Zbyněk: Bryophyte flora of the Czech Republic: updated checklist and Red List and a brief analysis. In: Preslia, 2012, roč. 84, s. 813 – 850.

PECIAR, Vojtech: Slovenská bryologická nomenklatúra. Časť I. Musci. In: Slovenské odborné názvoslovie, 1957, roč. 5, č. 6, s. 166 – 174.

PECIAR, Vojtech: Slovenská bryologická nomenklatúra. Časť II. Hepaticae. In: Slovenské odborné názvoslovie, 1959, roč. 7, č. 7, s. 207 – 209.

PECIAR, Vojtech: Oddelenie *Bryophyta* (machorasty). In: Základy systému a evolúcie výtrusných rastlín. Peciar V. et al. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, s. 387 – 431.

STEBEL, Adam – FOJCIK, Barbara – KLAMA, Henryk – ŻARNOWIEC, Jan: Czerwona lista mszaków województwa śląskiego. In: Czerwone listy wybranych grup grzybów i roślin województwa śląskiego. Ed. J. B. Parusel. Katowice: Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska 2012, s. 73 – 104.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 2. Pečenočniki: Gerbertovye – Geokaliksovyje. Leningrad: Nauka 1979. 191 s.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 3. Pečenočniki: Lofozievye, Mezoptichievye. Leningrad: Nauka 1980. 188 s.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 4. Pečenočniki: Jungermannievye – Skapanievye. Leningrad: Nauka 1981. 221 s.

ŠLJAKOV, Roman Nikolajevič: Pečenočnye mchi severa SSSR. Vyp. 5. Pečenočniki: Lofokoleevye – Riččievye. Leningrad: Nauka 1982. 196 s.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Haju, haju, hajušky, varí mamka halušky...

„Haju, haju, hajušky, varí mamka halušky. Bryndzové, makové, hned' budú hotové,“ pospevovala mamka svojmu dieťaťu. A možno napríklad v Kanaši pri Prešove zároveň z dienká oddeľovala nožikom alebo lyžičkou drobné kúsky riedkeho zemiakového cesta, aby pripravila svojmu mužovi jeho obľúbené jedlo, lebo *s timi haluškami bi najračeš i spal, tag rad jich ma*.

Ak sa spýtate, ktoré jedlo je na Slovensku najtradičnejšie, odpoveď bude s pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou znieť *bryndzové halušky*, jedlo pripravované oddeľovaním kúskov redšieho cesta zo surových postrúhaných zemiakov a z múky, premiešané s bryndzou a poliate opraženou slaninkou. Halušky však pripravovali naši predkovia dávno predtým, ako sa bryndza a zemiaky dostali na naše územie.

Pomenovanie *haluška* pre varené múčne jedlo v podobe drobných kúskov, ako uvádza Stručný etymologický slovník slovenčiny, vzniklo v našom jazyku ako zdobnenina od slova **halucha*, ktoré sa u nás zachovalo z praslovanského **galucha*, čo je zas odvodenina z praslovanského **gala* – niečo guľaté, okrúhle.

Podobné múčne jedlá sú známe aj v krajinách našich susedov: u Poliakov *galuszki*, u Ukrajincov *galuški*, u Čechov *noky*, u Rakúšanov *Nocken*, u Maďarov *csusza, galuska*.

Pôvodne sa halušky pripravovali výhradne z prosnej, pohánkovej alebo ražnej múky. Slúžili na zahusťovanie jedál, ako príloha k iným jedlám, najmä k mäsu, používali sa ako závarka do polievok i ako samostatný pokrm. Potvrdzujú to aj doklady v kartotéke Historického slovníka slovenského jazyka, napríklad: *Dal se trom mlynarom, dwom mostowjm... kdi robily pri moste, obed: kassa, maslo obecne, halussky...* (Žilina, r. 1693 – 1694).

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

Po rozšírení zemiakov na našom území koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa najmä v horských oblastiach, kde sa menej darilo obilninám, začali pripravovať halušky hádzaním redšieho zemiakovo-múčneho cesta obyčajne z lopárika do vriacej osolenej vody. *Aby se surowe ze slaninu aneb olegem pripravwene kapustj a halussek z brinzu tak wistrihaly, že by gich aspon tak často negedlj* (Poniky, r. 1784).

Halušky sa spomínajú aj v rukopise rozsiahlej veršovanej skladby Hugolína Gavloviča *Walaská škola mrawow stodola* z roku 1775 (knižne vyšla až v roku 1831): *Boch leñiwemu k požehnáñi neotwira ruki, proto nemá na haluski añi režneg muki* (1. diel, zv. 2, str. 274).

Toto jednoduché jedlo nenáročné na suroviny i prípravu sa stalo neodmysliteľnou súčasťou slovenskej ľudovej kuchyne, v minulosti bolo pokrmom takmer každodenným vo všetkých kútoch Slovenska. A stalo sa v mnohých domácnostiach takým obľúbeným, že *ked budu aj v ñebi brinzovo haluški, ta še oplaci i do koscela chodziec* (Uzovské Peľany, o. Sabinov). Preto sa aj lexéma haluška a jej varianty *halúška*, *haluša* i *halušek* (v mužskom rode) obyčajne v množnom čísle nachádza vo väčšine stredoslovenských a východoslovenských nárečí, v menšej miere v západoslovenských nárečiach.

Halušky sa dochucovali bryndzou (predovšetkým v oblastiach, kde bol rozšírený chov oviec): *brendzovei haluške* (Čelovce, o. Modrý Kameň), *brinzovia halúški* (Sása, o. Revúca), *haluški z brinzú* (Veľké Rovné, o. Bytča), *haluški z brendzu* (Torysa, o. Sabinov); dusenou kvasenou alebo sladkou kapustou: *kapusnie halúški* (Podbiel, o. Trstená), *kapustovie halúški* (Lokca, o. Námestovo), *haluški z bečkovu kapustu* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); tvarohom: *sirové haluški* (Trakovice, o. Hlohovec), *haluški ze sirem* (Dlhá Lúka, o. Bardejov), ale i vajíčkom (najmä v južných oblastiach, kde prevládali halušky pripravované z múčneho cesta), i makom, orechmi či lekvárom. V Pukanci pri Leviciach, *keď ñebolo poruki inšuo, posipali si haluške upraženin grizon*, a keď nebolo už vôbec nič, v Prakovciach (o. Gelnica) jedli *haluški nasuho*, čiže bez posýpky. Na Záhorí, južnom a juhozápadnom Slovensku, kde bol obilnín dostatok, sa dodnes viac pripravujú halušky z čisto múčneho cesta.

Halušky sa jedli najmä na obed a na večeru: *G obedu sa spravili sirové haluški* (Trakovice, o. Hlohovec); *Na obiet, ta co zme navaril'i? Ta kedi zme jak mal'i. Už meso še tag ñekupovalo, ľem ked vo štvartek sem-tam. Ta už šoldrina*

(šunka) a *haluški* (Baldovce, o. Levoča); *Uvarim ňeš na obid haluški s kvašnu kapustu* (Torysa, o. Sabinov); *Na obet som še načapal halušeg zo škvarkami* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *Na večeru sa nasícel l'en halušámi* (Prosné, o. Považská Bystrica). V Brezine pri Trebišove večer *vešelo bulo kolo miski, ket še jedlí haluški, každi lem patrel čím skorej še nachpac, žebi še mu najvecej ušlo*. V Sásce (o. Revúca) sa gazda pochválil: „*Každva rano jam brinzovia haluški*.“ A ak doma okrem halušiek občas nenavarili aj niečo iné, tak všetkým *uš tie haluški aj z brucha virastal'i* (Slovany, o. Martin) – jednoducho sa ich prejedli.

Od jari do jesene sa gazdovia od svitu do mrku venovali prácam na svojich poličkach či lúkach: *Po frušt'iku kosil'i zas, kim rosa trvala a ňepál'ila horučos. Čez tú kosti* (kosci) *ňekosieval'i. Čes poluňia odechuvaili, trochu poluňuval'i* (obedovali) *a kose kuval'i. Poluňuvaňia sa začalo testovem ed'ňim. Najračeť mal'i brendzovej haluške* (Čelovce, o. Modrý Kameň), ktoré dopoludnia uvarené a podľa možnosti ešte teplé im doniesli deti a niekedy aj samotné gazdiné obyčajne v *dvojačkach*, lebo v nich *sa dalo odňiezď dvojakuo jedlo, aj pol'iouka, aj haluške* (Pukanec, o. Levice). A nezabudli im pripomenúť: „*Poriadňe sa nadrúzgaj tí ħaluškou, lebo do večera je d'el'ako!*“ (Ležiachov, o. Martin)

V Králikoch neďaleko Banskej Bystrice *sa na oračku pochistalo brinzoví ħalušieg aj vareňej pálenki*. V Dačovom Lome (o. Krupina) sa takýmto obradným haluškám podávaným počas oračky hovorí *oráče: Ke ħa id'e orati, to sa oráče robia, aj z brinzou sa dobre, aj s tvarohom*.

Halušky sa stali aj súčasťou magicko-veštebných úkonov dievčat, ktoré si počas takzvaných stridžích dní, obyčajne na Ondreja (30. 11.), veštili, kto sa stane ich budúcim manželom. V Lešti (o. Modrý Kameň) slobodné dievčence *zamiesilej t'esto na haluške a s teho t'esta robilej haluške. Do každej haluške zakrúťilej listok, na tom boleť mäna šeckich mláďencou, a keď voda vrela, do tej vode vrhlej tej haluške. A každá okolo toho hrncu sa krúťila, žebej si edom t'ém halušeg na veracu* (varechu) *uchit'ila. A keruo mäno bolo v haluški, za toho sa mala vidat'.*

Tak ako sa počas veľkonočného týždňa na Zelený štvrtok varievalo a v mnohých domácnostiach dodnes varieva zeleninové jedlo, obyčajne prívarok zo špenátu, v Šuli pri Modrom kameni sa v nedeľu pred Smrtnou nedeľou varievali halušky, a preto túto nedeľu volali *haluškovou nedeľou*. A v Revúcej bol v mnohých domácnostiach *pátok, haluškám svätok*, lebo halušky bývali pravidelným piatkovým jedlom.

„Čo si mav neská papérové haluški na obet, ket tag neskoro idež ze ško-li?“ pýtala sa mamka v Šípkovom (o. Piešťany) svojho syna. Žeby v školskej jedálni dokázali uvariť halušky už aj z papiera? Nie, to len synáčik zostal za trest po škole, a tak sa vravelo, že *žákov, čo sa nenaučili lekciju, častuvali papierovými haluškami* (Bánovce nad Bebravou). Inde zas suseda uštipačne kričala cez plot: *Váž Dano buďe ňeská jest' f škole papierovie haluške* (Pukanec, o. Levice); *ostal f škole na papirene haluški* (Spišský Štvrtok, o. Levice). A v Ardanovciach (o. Hlohovec) *ked učitel nechav* (žiakov) *za volačo po škole, tag jelli atramentové alebo papírové haluški*.

Nielen ľudia, ale aj zvieratá sa krmili haluškami, či už dobrovoľne, alebo nasilu. V Brezine pri Trebišove *tota stara koza preskočila toti grambl'i, pobehla do kuchňi, na pedz višla a co mala* (gazdiná) *navareno, či haluški či co, ta vona jej pojedla šicko*. V Riečnici (o. Kysucké Nové Mesto) zas *ke-ca husi krmia, ňiegdo uvari z múki take haluški a s tim krmi, lebo kukurice tu ňeňi*.

Popri lexéme haluška sú na pomenovanie tohto tradičného jedla v karto-téke Slovníka slovenských nárečí zaznamenané aj mnohé iné názvy, ktoré vznikli rôznou motiváciou. Aj spisovateľka Terézia Vansová poznala rozličné názvy tohto pokrmu, preto vo svojej kuchárskej knihe *Recepty prastarej matere* použila v rámci jedného receptu na halušky až tri nárečové pomenovania: *trepane, hádzané halušky, strapačky* (Vansová, T.: *Recepty prastarej matere*. Bratislava: Ikar 1998, recept. č. 332).

Azda druhým najrozšírenejším pomenovaním je strapačka. Toto slovo sa vo význame „halušky zo zemiakového cesta“ nachádza aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd., 2003). V staršom šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka sa uvádza tiež, no v inom význame – označuje druh jedlej huby.

Lexéma strapačka (*strapaška*) je typická predovšetkým pre gemerské nárečia, ale aj tu sa používa zároveň s pomenovaním haluška: *Najrašé mám strapaški z brindzó* (Kameňany, o. Revúca); *Natrepav se strapašvak, ta spi* (Sirk, o. Revúca); *Ani nedotknúl tia strapaški* (Slavošovce, o. Rožňava); *strapaški* (Rimavské Brezovo, o. Rimavská Sobota); *strapačke* (Tisovský Hámor, o. Rimavská Sobota). Motivantom tohto pomenovania je jednak tvar samotnej cestoviny, ktorá je po uvarení rozstrapkaná zo strúhaných zemiakov, a jednak to, že strapačkami sa nazývajú najmä halušky s kyslou kapustou omastené opráženou slaninkou alebo cibulkou. A tie v mise alebo na tanieri vyzerajú... no strapato. Tetka Vilma z Lubeníka pri Revúcej sa zvykla pýtať svojich vnúčat:

„*Ta, deti moja, šva budemo varit, halúški z brindzó ši strapaški s kapustó?*“ Zemiaky na halušky totiž strúhala na jemnejšom strúhadle, *abi buli hlatkia*, a pripravovala ich iba s bryndzou alebo s jemným tvarohom a opraženou slaninkou a zemiaky na strapačky postrúhala na hrubšom strúhadle a dochucovala ich podusenou kyslou kapustou a opraženou slaninou alebo cibulkou.

Ojedinele sa s pomenovaním *strapački* (Čierny Balog, o. Brezno; Rybáre, o. Zvolen; Rišňovce, Siladice, o. Hlohovec; Kálnica, o. Nové Mesto Nad Váhom; Bošianska Naporadza, o. Bánovce nad Bebravou); *strapačke* (Lučatín, o. Banská Bystrica) stretne aj v zvolenských nárečiach a dolnotrenčianskych nárečiach. Keďže je táto lexéma tak ako pomenovanie haluška súčasťou aj spisovnej slovnej zásoby, strapačky s kapustou alebo bryndzové halušky nám ponúkajú v reštauráciách po celom Slovensku.

V Ludrovej pri Ružomberku pripravené halušky neboli strapaté, ale hrbaté, tak *velkou varechou ociedzali hrbáňe hádzanie*.

Halušky dostali svoje nárečové pomenovanie aj podľa toho, či sa z lopárika cesto do vody hádzalo, šmýkalo, rúcalo, metalo, durkalo... Vo Valaskej Dubovej *jedna navarila hádzänki s kapustou aj lekvárom*. Aj v Riečnici na Kysuciach varili *hadzanki* a v Hrnčiarovciach nad Parnou (o. Trnava) *házanki*.

V okolí Modry, Trnavy i Nových Zámkov sa *krumplové cesto* z lopárika dobre *šmikalo* a z neho sa robili *šmikance* (Šenkvice, o. Modra). Inde môžete počuť: *Narobila šmikancóv a jelli* (Šurany, o. Nové Zámky); *Zme robívali aj šmikance a šúlané slíže s krumplového cesta* (Borová, o. Trnava).

Na Spiši, v Šariši i v Above sa cesto do vody *ruca*, ale výsledný produkt nenazývajú ani rúcanky, ani metanky, ale *trepanky*: *Narucaj trepanki do vodi!* (Hrabkov, o. Prešov); *Na obet som še najedol trepankoch z brindzu* (Spišský Štvrtok, o. Levoča). A vo Veľkom Šariši pri Prešove, *ket doma vareli trepanki, ta vera som zjedol dva drušľaki* (veľká drevená varecha alebo nádoba slúžiaca na cedenie cestovín, zemiakov a pod.), chválil sa domáci pán kamarátom v krčme. V Rozhanovciach pri Košiciach gazdiná *trepanki s komperoveho* (zemiakového) *cesta pretlačela prez dzerki takej drevenej nadobi jag veľka vareha a buli s tvarohom*. V šarišských Sedliciach nevarili *trepanki*, ale *durkanki*, v okolí Popradu *šćikance* (Nižná Šuňava, Hranovnica, Vernár, o. Poprad) a v Hybiach vo východnom Liptove *šćikance*.

V Blatnom neďaleko Modry na oddeľovanie kúskov cesta z lopárika nepotrebovali ani nožík, ani lyžičku či varešku, *frkacúle sa na deščičke palcom súkali*.

V niektorých tekovských lokalitách *s piestíka strkali strčance* (Tlmače, Gondovo, o. Levice; Tekovské Nemce, o. Zlaté Moravce), v Dobrej Nive a v Sáse (o. Zvolen) *strkaňím haluškám* stále hovoria *strkanki* a v Kozárovciach (o. Zlaté Moravce) zas *buchtíčki*. V iných častiach Tekova, napríklad v Pukanci, sa pre halušky spolu s inými názvami ujalo aj pomenovanie *kľocki*: *Starká, ja bi son tag zedla kľocke z brinzou, už zme ih dáuno ňevareli; Ale voláke ti boli tvrďie tie kľocke, tag mä zaťaželi!* Aj v Spišskom Štvrtku (o. Levoča) *počuhal'i surovo grule, kuščík posol'ili, dal'i grisovu muku a s teho ščikal'i kľocki. „O'íec, a kľockou ti dám?“* spytovala sa žena svojho muža v Nitrianskych Sučanoch (o. Prievidza).

V južnom Zemplíne *po dobrim obedze bi se zjedli ešči i hiškoše* (Závadka, o. Sobrance), tak *uvarili i veľo hickošou* (Sobrance) a *gu cmaroj še zrobiti hiškoše zo sirom* (Trhovište, o. Michalovce). Ale napríklad v Cejkove (o. Trebišov) *še hutori guzi a dadze hiškoše*.

V Tvrdošíne na hornej Orave sa zemiaky nazývajú *repa*, a tak pomenovanie *repnice* pre halušky zo zemiakového cesta vzniklo odvodením od hornooravského označenia zemiakov. Podľa názvu sorty veľkých zemiakov *bunčiakov* dostali halušky svoje pomenovanie aj v niektorých lokalitách stredného Spiša; *Bunčaki še robia zo slatku alebo s kvašnu kapustu* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *Buňčaki su najľepše na slaňiňe* (Studenec, o. Levoča).

Niektoré názvy halušiek sa do nárečí dostali prevzatím lexémy z iných jazykov, predovšetkým z jazyka našich susedov. V južnonitrianskych, stredonitrianskych i stredožitavských nárečiach sa na pomenovanie halušiek používajú výrazy *čuse, čuški, ťuški*, ktoré sem prenikli prevzatím maďarskej lexémy *csusza*. Redšie cesto na ne sa pripravovalo len z múky, vajička a vody. *Ťuški sa ždi hádžu do vrácej vodi a treba ích poméšať* (Lapáš, o. Nitra); *Já čuški ňehádzem z lopatki, pretrem ích ces strúžik* (Veľká Maňa, o. Vráble). Okrem tvarohu sa často dochucovali aj praženicou či opraženou cibulkou: *Uvarila som ím sirové čuse* (Šurany, o. Nové Zámky); *Sprav škvareninové čuse, to máž raz-dva* (Lapáš, o. Nitra); *Jeden jedov čuse sirové, druhí z usmaženou cibulou* (Vráble).

Do záhorských nárečí prenikli lexémy *nok, noček* i *nočka* s variantmi *ňuček* i *ňučka* priamo z nemčiny alebo cez češtinu, do ktorej sa tiež dostali z nemčiny. Pripravovali sa rovnako varením drobných kúskov múčneho cesta a konzumovali sa predovšetkým ako príloha k mäsovým pokrmom alebo sa používali ako závarka do polievky. Ako samostatné jedlo sa dochucovali

najmä vajíčkom či sladkými posýpkami: *Dnes bili na obiet nočki* (Záhorská Bystrica, o. Bratislava); *U nás aňi jeden ňuček nevihoďtme* (Skalica); *Nočki sem hádzaua do poléŕki* (Kunov, o. Senica); *osipané ňučki* alebo aj *pluskance* (Skalica); *nok* (Brodské, o. Skalica).

V kartotéke Slovníka slovenských nárečí sa nachádzajú aj ďalšie nárečové názvy halušiek z rôznych lokalít: *capi* (Raková, o. Čadca); *trenáki* (Liptovské Kľačany, o. Liptovský Mikuláš); *habajdoše* (Horné Mladonice, o. Krupina); *kladňiki* (Chalmová, o. Prievidza); *kúski* (Vrádište, o. Skalica); *gagoti* (Červenik, o. Hlohovec); *štice* (Horné Lefantovce, o. Nitra); *glgani* (Trebeľovce, o. Lučenec; Čaka, o. Vráble); *koňiki* (Rosina, o. Žilina).

Nuž a keď sa halušky gazdinej nevydarili, boli veľké, tvrdé, hneď jej vyčítali: *Navariž bungáľe a šecia sa ti s ňimi zadrhajú* (Čičmany, o. Žilina); *Naš si hledela, kot si halúški do vodi šmárela, hlec, akia gloncki si navarila!* (Lubeník, o. Revúca); *Šanuvala si trocha masťi, nuš sa ti šecke haluške popriaťel'ili* (Pukanec, o. Levice), ironicky podotkol muž, keď videl v mise zlepené halušky. Inde to však gazdinej neprešlo tak hladko: *Ach, tvojho oca aj s takú gazd'inú, keď máž haluški sami žgaňec!* (Čičmany, o. Žilina); *To bi báardo veďel narobiť takih džgancóv!* (Chocholná, o. Trenčín).

Stávalo sa, že sa dajaká tá haluška prilepila na dno hrnca a nie a nie ísť von. Musela sa priam oddrapnúť. V Záhradnom pri Prešove ju preto nazývajú *drapinka*.

Halušky boli v minulosti naozaj úzko späté so životom slovenského ľudu. Nielen ako takmer každodenný pokrm, ale stali sa aj súčasťou ľudovej tvorivosti. „Ocitli sa“ v detských riekankách i šteklivých rečňovankách. Jedna z nich zo Spišského Hrušova (o. Spišská Nová Ves) je zaznamenaná aj v archíve nárečových textov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV: *U nas taka običaj, soli, muki požičaj. Jag haluški sadzala, po zatku še škrobala, jag haluški varila, na variške fši bila.*

Nie je však haluška ako haluška, strapačka ako strapačka, ale o tom, ako aj o *džatkách, žmolkoch, felvertkách, gugliach, homoliach, remundách* či *netyjách* až niekedy nabudúce.

Dagmar Šimunová

ROZLIČNOSTI

Významy a skloňovanie podstatného mena trpaslík

Podstatné meno *trpaslík* sa v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd., 2003) vysvetľuje po prvé ako „rozprávková bytosť malej postavy, piadimužik“ a po druhé ako „človek vzrastom pripomínajúci trpaslíka“, pričom sa pri ňom uvádza pádová prípona tvaru genitívu jednotného čísla *-a* (*trpaslíka*) a zakončenie nominatívu množného čísla *-ci* (*trpaslíci*). Z toho vyplýva, že sa slovo *trpaslík* skloňuje podľa životného vzoru *chlap* a v datíve a lokáli jednotného čísla má tvar s príponou *-ovi* (*proti trpaslíkovi*, *rozprávka o trpaslíkovi*) a v akuzatíve množného čísla má tvar *trpaslíkov* (*domček pre trpaslíkov*). V staršom šesťzväzkovom Slovníku slovenského jazyka, konkrétne v jeho štvrtom zväzku z r. 1964, sa významy slova *trpaslík* oproti Krátkemu slovníku slovenského jazyka uvádzajú v opačnom poradí s takýmto vysvetlením: po prvé ako „človek mimoriadne malého vzrastu, žijúci v kmeňoch v rovníkových pralesoch“ spolu s doplneným preneseným významom „duševne nevyvinutý, nevypelý človek“ a po druhé ako „rozprávková bytosť drobnej postavy, piadimužik“. Aj v tomto slovníku sa uvádza prípona genitívu jednotného čísla *-a* a prípona nominatívu množného čísla *-ci*.

Slovo *trpaslík* sa však okrem naznačených významov používa aj v ďalších významoch. Jednak sa ním pomenúva zvyčajne hlinená figúrka, často vystavovaná v predzáhradkách alebo v záhradách, ako to vidieť zo spojenia *záhradný trpaslík*, s ktorým sa nezriedka môžeme stretnúť aj na internetových stránkach alebo v predajniach záhradníckych potrieb. Okrem toho sa slovo *trpaslík* používa ako astronomický termín vo význame „hviezda nízkej svietivosti“, o čom sa môžeme okrem iného presvedčiť v publikácii *Astronomická terminológia* (Bratislava: Slovenská astronomická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied 1998). V citovanej publikácii sa uvádzajú aj ďalšie termíny so slovom *trpaslík*, a to *hviezdny trpaslík* (ako synonymný

k termínu *trpaslík*), ďalej *biely trpaslík* s významom „degenerovaná hviezda nízkej svietivosti...; jeden zo záverečných stavov vývoja hviezd“, *červený trpaslík* s významom „hviezda neskorého spektrálneho typu..., s veľmi malým polomerom a nízkou svietivosťou“, *čierny trpaslík* s významom „nesvietiaci chladný kozmický objekt, ktorý je záverečným stavom vývoja bieleho trpaslíka alebo neutrónovej hviezdy“ a *hnedý trpaslík* s významom „nesvietiaci chladný kozmický objekt, ktorý je záverečným stavom vývoja protohviezdy s hmotnosťou menšou ako 0,1 hmotnosti Slnka; prechodný typ objektu medzi hviezdou a planétou“. Okrem astronomického termínu *trpaslík* v citovanej publikácii nájdeme aj termín *podtrpaslík*, resp. *hviezdny podtrpaslík* s významom „hviezda relatívne nízkej svietivosti...“ a v inej literatúre aj odvodené termíny *horúci podtrpaslík* a *chladný podtrpaslík*.

V jazykovej praxi sa spojenie *záhradný trpaslík* v tvare nominatívu množného čísla používa v dvoch podobách, a to podľa životného skloňovania v tvare *záhradní trpaslíci*, ale aj podľa neživotného skloňovania v tvare *záhradné trpaslíky*. Podobne je to aj pri používaní astronomických termínov, pri ktorých sa stretáme s podobami nominatívu množného čísla *bieli trpaslíci*, *červení trpaslíci*, *čierni trpaslíci*, *hnedí trpaslíci*, ale aj s podobami *biele trpaslíky*, *červené trpaslíky*, *čiernie trpaslíky*, *hnedé trpaslíky*. Rovnaký stav v nominatíve množného čísla je aj pri termíne *podtrpaslík*. V jazykovej praxi sa v datíve a lokáli jednotného čísla pri astronomickom termíne *trpaslík* vyskytujú tvary podľa životného skloňovania s pádovou príponou *-ovi*, t. j. *trpaslíkovi*, napr. *komplikuje život aj bielemu trpaslíkovi*, *pri červenom trpaslíkovi*, *na hnedom trpaslíkovi*, ale aj podľa neživotného skloňovania s pádovou príponou *-u*, t. j. *trpaslíku*, napr. *Hmlovina Eskimák svieti vďaka bielemu trpaslíku v strede*. – *Astronómovia z Caltechu pozorovali polárnu žiaru na hnedom trpaslíku*. S tvarom podľa neživotného skloňovania sme sa stretli aj pri používaní slova *trpaslík* na pomenovanie hlinenej figúrky, ako to vidieť z dokladu *Maľba na trpaslíku je precízna*, ale najmä v prípadoch, keď sa slovo *trpaslík* použilo ako názov inštitúcie *Detské centrum Trpaslík: Pohyb pre deti v Trpaslíku zahŕňa zábavu, veľa konštruktívnych a tematických hier, kreslenie, čítanie...* – *Detský folklórny súbor Šenkvičárik v Trpaslíku*. – *Deň otvorených dverí v Trpaslíku*.

V spisovnej slovenčine nezriedka platí zásada, že ak sa názov osoby použije na pomenovanie veci, namiesto životného skloňovania sa uplatňuje

skloňovanie podľa neživotného vzoru. Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov: meno starorímskeho boha vojny Marsa má životné skloňovanie, napr. *chrám zasvätený Marsovi*, ale názov planéty *Mars* má neživotné skloňovanie, napr. *život na Marse*; názov *obor* ako pomenovanie bytosti má životné skloňovanie a v nominatíve množného čísla tvar *obri* (*dva obri*), ale ako pomenovanie zvierat alebo vecí má tvar *obry*, napr. v kynológii *belgické obry*, v astronómii *hviezdne obry* (= hviezdy vysokej svietivosti), *červené obry* (= hviezdy neskorého spektrálneho typu veľkých lineárnych rozmerov); názov osoby *antagonista* vo význame „odporca, protivník“ má v nominatíve množného čísla tvar *antagonisti*, ale vo význame „látka viažuca sa na substrát, blokátor“ má tvar *antagonisty* (porov. Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006). Na túto zásadu sa upozorňuje aj v Morfológii slovenského jazyka (Bratislava 1966) v kapitole o skloňovaní podstatných mien, konkrétne v časti o datíve a lokáli pri skloňovaní podstatných mien mužského rodu podľa vzoru *dub a stroj* (s. 91 – 92, resp. 98). Z naznačeného vyplýva, že slovné spojenia *záhradné trpaslíky*; *biele trpaslíky*, *červené trpaslíky*, *čierne trpaslíky*, *hnedé trpaslíky*, *hviezdne trpaslíky* sú jazykovo správne, aj keď sa neživotné skloňovanie pri podstatnom mene *trpaslík* zatiaľ v našich výkladových slovníkoch nezachytáva, čo však vyplýva z toho, že sa v nich neuvádzajú ani spomenuté neživotné významy slova *trpaslík*. Na neživotné skloňovanie astronomického termínu *trpaslík* sa upozorňuje aj v internetovej encyklopédii Wikipédia v hesle *biely trpaslík* konštatovaním „trpaslík je tu neživotné slovo, preto je v mn. čísle biele trpaslíky“.

Slovo *trpaslík* ako neživotné podstatné meno má teda v datíve a lokáli jednotného čísla tvar *trpaslíku* a v nominatíve a akuzatíve množného čísla tvar *trpaslíky*. V ďalších vydaniach výkladových slovníkov bude vhodné doplniť aj neživotné významy slova *trpaslík* spolu s naznačením relevantných pádových prípon.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

Zdravica na osemdesiatiny Ivora Ripku

Vážený pán profesor, milý Ivor!

Stretávame sa dnes pri významnej a neopakovateľnej príležitosti – iba nedávno, presnejšie 7. septembra 2017, nastal ten deň, keď Ti majster život priradil osmičku na prvé miesto dvojmiestnej číslovky označujúcej ľudský vek a Ty si mohol po prvýkrát v živote povedať „mám osemdesiat“.

Hovorí sa, že smerovanie a budúcnosť ľudskej bytosti formuje detstvo. Rodná Bratislava, ale i ďalšie mestá, v ktorých si určitý čas žil, keď si správdzal svojich rodičov na ich pedagogickej púti stredoškolských profesorov po Slovensku, zanechali odraz i na Tvojom osobnom a profesijnom smerovaní. Azda najvýraznejšie starobyľý Trenčín, ktorý sa v istých súvislostiach ešte len objaví vo sfére Tvojho odborného záujmu, a istým spôsobom aj východoslovenský Kežmarok i Poprad zarezonujú v Tvojom budúcom dialektologickom vedomí a zohrajú svoju rolu. Ale ešte predtým v Poprade zmaturoješ (1955), v Bratislave vyštuduješ na Filozofickej fakulte UK odbor slovenský a ruský jazyk a po vojenskej prezenčnej službe (opäť v Trenčíne) sa vydáš na vedeckú dráhu. Na jej začiatku dostávajú myslené kontúry načrtnuté doterajšími skúsenosťami a mladíckym nadšením svoj konkrétny rozmer. Študijný pobyt a následná interná vedecká aspirantúra vo vtedajšom Ústave slovenského jazyka SAV Ťa privádzajú k dizertačnej práci *Dolnotrenčianske nárečia*, za ktorú získavaš v r. 1968 vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied a stávaš sa vedeckým pracovníkom vtedy už Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Ten sa Ti stáva druhým domovom na viac ako 40 rokov. Plynutím času sa Tvoja odborná a vedecká špecializácia rozširuje, rozbieha viacerými smermi a súčasne vyhraňuje, formuje a brú-

Zo zdravice prednesenej v dialektologickom oddelení Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV 13. 9. 2017.

si. V tomto prvom, nazvime to bratislavskom období účinkovania vo svete jazykovedy vedieš popri všetkých svojich vedecko-odborných aktivitách viac ako 30 rokov dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu E. Štúra a neskôr – ako vedúci vedecký pracovník vo funkcii riaditeľa – aj túto poprednú slovenskú vedeckú inštitúciu (1995 – 1999).

Svoje pedagogické aktivity začínaš na Katedre slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, externe prednášaš na Katedre slovenského jazyka Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a tiež na Katedre slovenského jazyka a literatúry Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Na východ Slovenska meriaš cestu pomerne často, takže Prešov sa stáva Tvojím ďalším mestom pôsobenia. V roku 1999 získavaš vedeckú hodnosť doktora filologických vied, o rok nato sa na Prešovskej univerzite habilituješ, v roku 2002 tam získavaš aj vedecko-pedagogický stupeň univerzitného profesora a v roku 2010 sa stávaš emeritným profesorom tejto univerzity.

V čase Tvojho vedeckého rozbehu sa naplno pracuje na jednom z najvýznamnejších projektov slovenskej dialektológie – *Atlase slovenského jazyka*. Stávaš sa spoluautorom prvého zväzku, neskôr organizačne zabezpečuješ vydanie zostávajúcich častí diela a na vydaní posledného atlasového zväzku spracúvajúceho lexiku participuješ ako recenzent. Popri atlasových prácach systematicky kumuluješ poznatky o dolnotrenčianskych nárečiach: v sérii odborných výstupov na túto tému dominuje knižná podoba Tvojej dizertačnej práce – monografia *Dolnotrenčianske nárečia* (1975) a *Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí* (1981).

V 70. a 80. rokoch minulého storočia pribúdajú do Tvojej bibliografie položky, ktoré signalizujú skorý príchod ďalšieho nosného diela slovenskej dialektológie – *Slovníka slovenských nárečí*. Práce na ňom vedieš v rokoch 1973 – 2005, pod Tvojím odborným vedením vzniká a dotvára sa koncepcia tohto diela a za prvé dva zväzky (1994, 2006) zodpovedáš aj ako vedecký redaktor.

Tvoje meno spájame aj s významným medzinárodným výskumným projektom *Celokarpatský dialektologický atlas*. Od r. 1976, keď si sa stal členom Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov, bol si až do vydania finálneho zväzku spoluúčastníkom jeho realizácie: zúčastňoval si sa na tvorbe koncepcie atlasového diela, bol si členom jeho

redakčného kolégia, autorom viacerých máp a komentárov a v tzv. bratislavskom 5. zväzku aj jeho vedeckým redaktorom.

Jednou zo zásadných aktivít v oblasti sociolingvistického výskumu jazykových kontaktov a interferencií z rôznych aspektov je originálny projekt výskumu amerických Slovákov, ktorého výsledky prezentuješ (v spoluautorstve s L. B. Hammerovou) v monografii *Speech of American Slovaks/ Jazykové prejavy amerických Slovákov* (1994).

Na prelome tisícročí venuješ väčšiu pozornosť otázkam nárečovej frazeológie: v rokoch 1997 – 2005 vzniká celý rad článkov na túto tému, ktorou nadväzuješ na svoje predchádzajúce výskumy. Mnohé z Tvojich preferujúcich nárečových tém dostávajú priestor v monografii – vlastne v Tvojej habilitačnej práci – *Aspekty slovenskej dialektológie* (2002). Osobitný blok Tvojej produkcie predstavujú návraty k osobnostiam slovenskej jazykovedy a ich dielam. V rámci tejto témy venuješ mimoriadne miesto P. J. Šafárikovi: v spolupráci s Janou Skladanou prekladáš jeho *Slovanské starožitnosti*.

Na prešovskom pracovisku vzniká v spoluautorstve s M. Imrichovou vysokoškolská učebnica *Základy slovenskej lexikológie* a kniha *Kapitoly z lexikológie a lexicografie*.

Citeľný je Tvoj podiel na organizácii života slovenskej jazykovedy, o čom vypovedajú rôzne funkcie a posty, ktoré si v svojom živote zastával. Významná je i Tvoja redakčná činnosť: v rokoch 1997 – 2000 si bol hlavným redaktorom časopisu *Slovenská reč* a do roku 2005 členom jeho redakčnej rady, do toho istého roku si pôsobil v redakcii *Jazykovedného časopisu* a od r. 2002 si bol istý čas členom redakčnej rady prešovského zborníka *Slovo o slove*.

V roku 1987 si bol ocenený Striebornou čestnou plaketou a o desať rokov neskôr Zlatou čestnou plaketou SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách.

Strohá bilancia čísel je jednoznačná: pri šesťdesiatinách predstavuje Tvoja bibliografia 260 položiek, pri sedemdesiatinách je to už 450 položiek a pred 5 rokmi, pri príležitosti 75. výročia Tvojho narodenia je to viac ako 700 položiek. Pri takomto neustávajúcom pracovnom tempe nebude ďaleko od pravdy odhad, že v súčasnosti sa ich počet blíži k číslu 800. Všetko nasvedčuje tomu, a my Ti to úprimne prajeme, že podobných bilancií bude v Tvojom živote ešte niekoľko.

Vážený pán profesor, milý Ivor! Želám Ti za nás všetkých aj to, čo sa pri takýchto príležitostiach zvykne želať najčastejšie: predovšetkým pevné zdravie, šťastie, vnútornú pohodu, trpezlivosť, pokoj a lásku.

Mnogaja ljeta!

Miloslav Smatana

Slovník substantívnej deklinácie s korpusovými príkladmi

[GARABÍK, Radovan – KARČOVÁ, Agáta – ŠIMKOVÁ, Mária – BRÍDA, Radoslav – ŽÁKOVÁ, Adriána: Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi. Jazykovedný ústav L. Štúra SAV. Slovenský národný korpus. Bratislava: Vydavateľstvo Mikula 2016. 656 s. ISBN 978-80-88814-91-7.]

V roku 2016 vyšla pod redakčným vedením Radovana Garabíka, Agáty Karčovej a Márie Šimkovej publikácia, ktorá zaujímavým spôsobom dopĺňa odborné práce systematizujúco sa venujúce formálnej stránke flexie substantív v súčasnom slovenskom jazyku, ktoré vznikli v posledných dvoch dekádach. Kvôli komplexnosti len pripomenieme, že ide najmä o tieto práce: 1) Sokolová, M.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov: Slovacontact 1995; 2) Benko, V. – Hašanová, J. – Kostolanský, E.: Model morfolologickej databázy slovenčiny. Počítačové spracovanie jazyka. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave 2004; 3) Sokolová, M.: Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007; 4) Dolník, J. a kol.: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 2010.

Cieľom autorského kolektívu pôsobiaceho v Slovenskom národnom korpusе Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave bolo zúročiť pri uvedenej publikácii výsledky doterajších teoretických bádání v oblasti slovenskej deklinácie a na základe vlastnej korpusovolingvistickej analýzy poukázať na reálne fungovanie tvarov substantív v súčasnej slovenčine (s. 7). Autori prítom vychádzajú z opisov slovenskej morfológie naj-

mä v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003), v Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G (2006), H – L (2011), v Pravidlách slovenského pravopisu (2013), ale aj z opisov v starších prácach, ako je šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968) či tzv. akademická Morfológia slovenského jazyka (1966). Publikácia predstavuje výstup dlhoročnej práce v oblasti morfológie slovenského jazyka, ktorá sa realizuje v rámci projektu morfolologickej anotácie slov a tvarov v reálnych kontextoch v Slovenskom národnom korpuse (od r. 2003) a v rámci projektu tvorby morfolologickej databázy (od r. 2005). Ide o projekty, na ktorých okrem interných zamestnancov SNK ako externisti participovali aj študenti slovakistiky.

Publikácia vychádza z textov spracovaných v samostatnom korpuse prim-7.0-frk, obsahujúcom štýlovo vyvážený pomer publicistických, umeleckých a odborných textov z obdobia rokov 1991 až 2015. Vzhľadom na datovanie vzniku textov ide teda o výber, ktorý by mal dostatočne reprezentatívne reflektovať stav jazyka z hľadiska jeho súčasných používateľov, a teda primerane poukazovať aj na reálny stav substantívnej deklinácie. Analyzovaných bolo celkovo 13 765 substantív, medzi ktorými boli apelatíva, ale aj propriá z jadra slovnej zásoby pomenúvajúce napríklad štáty, mestá či krstné mená figurujúce v slovenských kalendároch či frekventované domáce a cudzie priezviská. Ako upozorňujú autori, problematika deklinácie proprií by si zaslúžila osobitnú pozornosť a podrobnejší spôsob spracovania v samostatnej práci.

Publikácia je rozdelená na tri základné časti. Prvou časťou je úvod, v ktorom autori objasňujú zameranie práce, približujú metódu analýzy (Levenštejnove operácie) a vymedzovanie jednotlivých skloňovacích typov, komentujú špecifický prístup k spracovaniu niektorých substantív v slovníku a takisto uvádzajú všeobecnú teoretickú charakteristiku substantív v slovenskom jazyku. Pravdepodobne s ohľadom na väčšiu využiteľnosť v praxi (teda aj s ohľadom na širšiu odbornú verejnosť) tu dôsledne používajú domáce, slovenské termíny, ktoré sú niekde v zátvorkách doplnené o latinské ekvivalenty: podstatné mená, všeobecné podstatné mená (apelatíva), skloňovanie, skloňovací typ, dvojhĺska, množné číslo a pod.

Druhou, najpodstatnejšou časťou publikácie je samotný slovník reprezentantov jednotlivých skloňovacích typov. Reprezentanty sú uvedené v abecednom poradí, každý na samostatnej strane, a pri nich je vždy aj

údaj o type paradigmy, o rode a čísle. Autori rozlišujú substantívnu, adjektívnu, zmiešanú (napr. vzory *gazdiná, kuli*) a neúplnú paradigmu (pri nesklonných substantívach). Reprezentanty sú potom prezentované vo všetkých tvaroch v singulári aj pluráli v „klasickej“ tabuľkovej paradigme. Nominatív singuláru sa pri počítateľných menách dopĺňa číslovkou *jeden*, nominatív plurálu číslovkou *dva*, pri pluráliách tantum je číslovka *dva* nahradená zámenom *tie* (napr. *jeden dedič, dvaja dediči/dedičia, jedna Labe, jeden Spartakus, tie nebesá*). Autori uvádzajú aj vokatívne tvary tam, kde je to relevantné. Pod tabuľkou paradigmy sú jednotlivé morfológické tvary daného reprezentanta doložené kontextovými príkladmi vybratými z textov spracovaných v samostatnom korpuse prim-7.0-frk. Ako je na viacerých miestach zrejmé, aj napriek veľkému dátovému objemu uvedeného korpusu sa v ňom niektoré tvary paradigmy nevyskytli ani raz a v publikácii preto nie sú doložené žiadnym príkladom. V prípade niektorých dokladovaných morfológických tvarov by možno bolo vhodné uviesť iný kontext, prípadne kontext rozšírený o viac jednotiek. Napr. pri slove *projekt* na s. 359 je ako doklad z korpusu pri N sg. uvedený kontext „... 6 miliónov eur ročne. Veľký projekt zjednotenia „Zjednotenie ...“, z ktorého nie je jednoznačne isté, že ide o nominatív. Informácie o konkrétnom reprezentantovi napokon dopĺňa zoznam ďalších slov s rovnakou paradigmou (napr. pri skloňovacom type *batol'a* sa uvádza, že „rovnako sa v jednotnom aj množnom čísle skloňujú aj tieto slová: *nemluvíňa, pachol'a*“). Pri jedinečných skloňovacích typoch je informácia, že „takto sa skloňuje iba toto slovo“. Takýchto solitérnych typov, kde deklinačný typ zastupuje iba samotný reprezentant, je v slovníku dovedna 173 (s. 16). Pri skloňovacích typoch, ktoré sú zastúpené veľkým množstvom substantív (napr. *banka', riaditeľ, riaditeľka, vysvedčenie* a i.), vybrali autori len najfrekvencovanejšie slová danej skupiny. V tomto prípade by však bolo možno zaujímavé uviesť, koľko slov celkovo v rámci korpusového výberu sa deklinuje tak ako uvedený reprezentant.

Za slovníkovou časťou bezprostredne nasleduje bibliografický zoznam textových zdrojov slúžiacich ako východisko textového korpusu, z ktorých pochádzajú príklady použité v slovníku.

Treťou, pre potreby používateľa však veľmi potrebnou časťou publikácie je abecedný zoznam všetkých spracovaných slov s uvedením príslušného re-

prezentanta, resp. viacerých reprezentantov skloňovania. Tento register slúži ako navigácia na zistenie, podľa ktorého skloňovacieho typu (podľa ktorého reprezentanta) sa toto slovo deklinuje. Obsiahnuté sú aj konkurenčné prapísne varianty (napr. zápis *mail* aj *mejľ*, *software* aj *softvér*). Z hľadiska štýlového zaradenia sa v slovníku zohľadňujú dve základné kategórie slov odlišené aj graficky: a) spisovné slová a b) slangové a subštandardné slová.

Vráťme sa však k podstatnej časti práce, k metodike vymedzovania jednotlivých paradigiem substantívnej deklinácie. K vymedzeniu jednotlivých deklinačných paradigiem autori dospeli na základe formálneho prístupu k tvoreniu morfológických tvarov, pri ktorom sa opierali o princíp postupnosti editovacích operácií zavedených ruským matematikom Vladimírom Iosifovičom Levenštejnom. Relevantné sú tri typy operácií (vloženie znaku, zmazanie znaku alebo nahradenie znaku za iný znak), pozícia vo východiskovom tvare (v zdrojovom reťazci znakov) a pozícia vo vytvorenom tvare (v cieľovom reťazci). K vymedzeniu jednotlivých deklinačných typov a ich reprezentantov tak autori dospeli na základe každej jedinečnej formálnej operácie či kombinácie formálnych operácií. Samostatne sú preto napríklad vyčlenené substantíva na základe zmeny v diakritike, napr. slová *flaša* – *fliaš* a *čaša* – *čiasš*, keďže z formálneho hľadiska v prvom prípade dochádza k ubúdaniu mäkčeňa (*l* – *l*), kým v druhom prípade nie (*č* – *č*); podobne patria k odlišným paradigmám aj prípady *medveď* – *medvede* a *jazvec* – *jazvece*. Dôležitá je teda grafická, nie fonetická podoba substantív. Samostatnými skupinami sú aj nesklonné slová, ktoré sa odlišujú rodovou príslušnosťou.

Na základe formálnych paradigmatických odlišností stanovili autori publikácie celkovo súbor 488 reprezentantov jednotlivých skloňovacích typov. Z publikácie je pritom zrejmé, že pomerne obsiahly je počet slov, kde samostatnú deklinačnú paradigmatu zastupuje len vlastný reprezentant (teda podľa danej paradigmaty sa nesklonuje už žiadne iné slovo).

Publikácia, ako zdôrazňujú jej autori, nie je koncipovaná so zámerom zaviesť nové vzory substantívnej deklinácie ani so zámerom vytvoriť novú kodifikačnú príručku deklinácie substantív v slovenčine. Jej cieľom je zachytiť relatívne veľký počet reálne fungujúcich tvarov podstatných mien pomocou reprezentantov. V porovnaní s prácami M. Sokolovej (1995 a 2007), ako aj s modelom morfológickej databázy slovenčiny autorov Benko – Hašanová – Kostolanský (2004) však v takomto abecednom, slovníkovom spracovaní

trocha absentuje „nadstavbový“ pohľad, ktorý by vychádzal najprv z makroparadigmy slovenských substantív, rodového rozlíšenia substantív a spočíval vo vejárovito sa rozvetvujúcom systéme jednotlivých deklinačných typov. Takáto vejárovitá schéma, ak bola v pozadí Levenštejnových operácií, by mohla byť zaujímavým doplnením slovníka. V každom prípade však o publikácii treba povedať, že je to práca, ktorá zmysluplne a precízne dopĺňa výskum a spracovanie substantívnej flexie v slovenskom kontexte.

Michaela Mošaťová

SPYTOVALI STE SA

Južania a Severania. – Dostali sme otázku, s akým začiatočným písmenom sa píše pomenovanie účastníkov americkej občianskej vojny medzi severnými štátmi a južnými štátmi v rokoch 1861 až 1865.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003, ďalej KSSJ) a v Pravidlách slovenského pravopisu (2013, ďalej PSP) mohla autorka otázky nájsť iba všeobecné podstatné mená *juh* a *sever*, ktorými sa pomenúvajú jednak svetové strany, ako aj krajiny alebo ich časti podľa polohy. Obyvateľským menom *južan* v podobe s malým začiatočným písmenom sa podľa KSSJ nazýva obyvateľ južných krajín alebo južných častí krajín. Podobne je heslo *južan* spracované aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka (H – L, 2011; ďalej SSSJ). Popri všeobecnom podstatnom mene *severan* – názve obyvateľa severných krajín uvádzanom v PSP aj v KSSJ, v Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968) nájdeme aj vlastné meno *Severan* s výkladom „príslušník severského národa (najmä v Európe)“.

Informácie z uvedených príručiek autorky otázky nepomohli, hoci kľúč k riešeniu predsa len možno nájsť v SSSJ. V rámci hesla *juh* sa pri druhom význame „oblasti ležiace smerom na juh“ uvádza medzi exemplifikáciami ako historický výraz spojenie *vojna medzi Severom a Juhom* s významom „občianska vojna v Spojených štátoch amerických medzi severnými štátmi (Úniou) a južnými štátmi (Konfederáciou) v 60. rokoch 19. storočia“.

Pre bojujúce strany občianskej vojny sa v slovenskej literatúre používajú názvy *Konfederácia* a *Únia* alebo aj *Juh* a *Sever*. Podstatné mená *Juh* a *Sever* v tejto historickej súvislosti možno považovať za názvy území alebo správnych oblastí, ide teda o vlastné mená, čomu zodpovedá ich písanie s veľkým začiatočným písmenom, ako sa uvádza v SSSJ. Obyvateľské mená utvorené od názvov *Juh* a *Sever* majú podobu *Južan* a *Severan* takisto s veľkým začiatočným písmenom.

Vzhľadom na to, že písanie slov *juh*, *južan/Juh*, *Južan* a *sever*, *severan/Sever*, *Severan* v súvislosti s občianskou vojnou v USA je v jazykovom úze rozkolísané, odporúčame spracovať podoby *Južan* a *Severan* v slovenských lexikografických príručkách.

Katarína Kálmánová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (47)

osembitový -vá -vé príd. inform. ▶ pozostávajúci z ôsmich bitov, jednotiek informácie: *osembitová pamäť; o. procesor bol využívaný v 80. rokoch 20. storočia*

osembodový -vá -vé príd. **1.** ▶ pozostávajúci z ôsmich bodov opisujúcich osem častí, zložiek nejakej činnosti al. diania: *o. program zasadnutia; osembodová dohoda; diplomati zverejnili o. mierový plán* **2.** ▶ vymedzený hodnotou ôsmich bodov, jednotiek hodnotenia výkonu, dosiahnutého výsledku: *osembodové víťazstvo; basketbalistky odchádzali do kabín s osembodovým náskokom*

osemboj -ja pl. N -je m. **1.** šport. ▶ atletický viacboj v mládežníckych kategóriách chlapcov skladajúci sa z ôsmich disciplín, prebiehajúci počas dvoch dní (beh na 100 m cez prekážky, skok do výšky, skok o žrdi, hod oštepom, beh na 60 m, skok do diaľky, vrh guľou a beh na 1000 m): *chlapčenský o.; majster republiky v osemboji; zvíťaziť v náročnom osemboji; zatiaľ absolvoval len dva osemboje* **2.** star. šport. ▶ (v gymnastike do r. 1996) viacboj žien v štyroch disciplínach (preskok, bradlá s nerovnakou výškou žrdí, kladina, prostné) v povinných aj voľných zostavách: *československá gymnastka V. Čáslavská obhájila r. 1968 na olympijských hrách v Mexiku titul v osemboji* **3.** ▶ iná organizovaná súťaž v ôsmich disciplínach: *víťazi hasičského osemboja; animátori pripravili pre deti o.; Po ukončení vzpieračskej kariéry ho zaujal silový osemboj a konkrétne disciplína ťahania kamiónov.* [Sme 2010]

osembojár -ra pl. N -ri m. i šport. ▶ kto súťaží v osemboji, atletickej súťaži v mládežníckych kategóriách chlapcov al. v inej súťaži s ôsmimi disciplínami: *najlepší o. republiky; zvíťazil v úvodnej disciplíne pretekov osembojárov*

Štúdia vznikla v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

osemboký -ká -ké príd. i mat. ▶ (o telese) majúci osem strán, plôch: *o. hranol, ihlan; pôdorys osembokého kostola; osemboká kaplnka, rotunda; na osebokej časti veže sú osadené hodiny*

osembytovka -ky -viek ž. ▶ obytný dom s ôsmimi bytovými jednotkami: *nová, tehlová o.; kúpiť byt v osemybytovke*

osembytový -vá -vé príd. ▶ skladajúci sa z ôsmich bytových jednotiek: *o. dom; nájomníci osemybytovej jednotky zostali bez prívodu vody*

osemcentimetrový -vá -vé príd. ▶ merajúci osem centimetrov: *o. kus betónu; osemycentimetrové klince; od susedného bytu nás oddeľuje len osemycentimetrová priečka*

osemciferný -ná -né príd. ▶ skladajúci sa z ôsmich cifier, číslic; vyjadrený ôsmimi ciframi, číslicami; syn. osemyčíslicový: *o. kód; osemyciferné číslo; osemyciferná suma* ■ fraz. publ. *osemyciferný milionár* človek s majetkom v hodnote desiatok miliónov

osemcípy -pa -pe príd. ▶ majúci osem cípov, výbežkov, osemyramenný: *ba dián má tvar nepravidelnej, väčšinou osemycípej hviezdice*

osemyčíslicový -vá -vé príd. ▶ skladajúci sa z ôsmich číslic, znakov vyjadrujúcich určitú hodnotu celého nezáporného čísla; vyjadrený ôsmimi číslicami; syn. osemyciferný: *kalkulačka s osemyčíslicovým displejom; pred vstupom do inštaláčného programu je potrebné vpísať osemyčíslicové heslo*

osemyčíslenie -ia L -lí s. ▶ skupina ôsmich číslic vedľa seba: *vošiel do telefónnej búdky a vytočil o.*

osemyčlenný -ná -né príd. ▶ majúci osem členov: *o. kolektív, tím; osemyčlenná rodina; v zvernici sa nachádza osemyčlenné stádo zubrov*

osemydecový [-d-] -vá -vé príd. hovor. ▶ majúci obsah osemy decilitrov: *osemydecová nápojová fľaša; piť víno z osemydecového pohára*

osemydenný -ná -né príd. ▶ trvajúci osemy dní; syn. osemydňový: *o. zájazd; Po uplynutí osemydennej výpovednej lehoty poistka zanikne.* [HN 2010]

osemydesiat -tich (v matematike) i neskl., mužský živ. N i **osemydesiati** čísl. základná ▶ vyjadruje číslo a počet 80: *firma zamestnáva o. ľudí; jazero má v niektorých miestach hĺbku až o. metrov; banke klesol zisk o o. percent; školenia sa zúčastnia osemydesiati zamestnanci úradu; k udalosti došlo pred osemydesiatimi rokmi*

osemydesiatbodový -vá -vé príd. ▶ vyjadrený hodnotou al. rozdielom osemydesiatich bodov, jednotiek hodnotenia výkonu, dosiahnutého výsled-

ku (v športe, súťažiach a pod.): *zjazdárka si udržala pred súperkou o. náskok; ruskí reprezentanti na majstrovstvách Európy v krasokorčuľovaní prekonali osemdesiatbodovú hranicu*

osemdesiatdielny -na -ne príd. ▶ majúci osemdesiat dielov al. myšlienkovy ucelených častí niečoho: *o. cyklus kresieb, rytín; osemdesiatdielna detská stavebnica; zahrať si hlavnú postavu v osemdesiatdielnom seriáli*

osemdesiatdňový -vá -vé príd. ▶ trvajúci osemdesiat dní: *o. časový limit; vydať sa na osemdesiatdňové putovanie okolo sveta*

osemdesiateurový -vá -vé príd. ▶ majúci hodnotu osemdesiat eur; stojaci osemdesiat eur: *o. preplatok; o. kávovar; osemdesiateurová faktúra; Martin sa ho pred rokom spýtal, či si nechce privyrobiť k svojmu biednemu osemdesiateurovému dôchodku [...].* [M. Hvorecký]

osemdesiatgramový -vá -vé príd. ▶ vážiaci osemdesiat gramov: *o. rožok; osemdesiatgramová ryбка; balenie osemdesiatgramových čokoládových tyčieniek*

osemdesiathektárový -vá -vé príd. ▶ majúci rozlohu osemdesiat hektárov: *o. pozemok, park; osemdesiathektárové územie; Z týchto peňazí vypracujeme plán na využitie priestorov rozsiahlej osemdesiathektárovej pevnosti.* [Sme 2004]

osemdesiat hodinový -vá -vé príd. ▶ trvajúci osemdesiat hodín: *o. kurz; o. filmový materiál; dobrovoľníkov ocenili za osemdesiat hodinovú prácu strieborným odznakom*

osemdesiatina -ny -tin čísl. zlomková substantívna ▶ osemdesiatá časť celku, 1/80: *colný poplatok predstavoval osemdesiatinu hodnoty tovaru*

osemdesiatiny -tin ž. pomn. **1.** ▶ vek osemdesiatich rokov, osemdesiate narodeniny; syn. osemdesiatka: *pripomenúť si o. jubilanta; publikácia vychádza k nedožitým osemdesiatinám skladateľa* **2.** hovor. ▶ osemdesiate výročie vzniku, založenia niečoho: *o. topolčianskeho hokeja; miestny dobrovoľný hasičský zbor oslávi v tomto roku o.*

osemdesiatjeden neskl. čísl. základná ▶ vyjadruje číslo a počet 81: *má o. rokov; mesto je vzdialené o. kilometrov; policajné orgány zaregistrovali o. prípadov vlámaní; autor vystavuje o. výtvarných diel*

osemdesiatka -ky -tok ž. **1.** ▶ číslo 80 **2.** ▶ niečo označené číslom 80 (izba, dom, dopravný prostriedok a pod.): *vystúpiť z osemdesiatky* **3.** ▶ niečo označené, určené osemdesiatimi (mernými) jednotkami: *rád by hodil*

osemdesiatku 80 m v atletickej disciplíne hod kladivom; v tuneli sa jazdí maximálne osemdesiatkou rýchlosťou 80 km/hod. **4.** ▶ 80 kusov, členov a pod. tvoriacich celok: *o. exponátov výstavy; finálová o. cyklistov; je jedinou Slovenkou v osemdesiatke letušiek americkej spoločnosti; Osemdesiatka prihlásených jazdcov sľubuje napätie i športový zážitok.* [Sme 2009] **5.** ▶ vek osemdesiat rokov; *syn. osemdesiatiny: babičkina o.; darček k osemdesiatke; dožiť sa osemdesiatky; osláviť osemdesiatku; pripomenúť si osemdesiatku významného jazykovedca*

osemdesiatkilogramový -vá -vé príd. ▶ vážiaci osemdesiat kilogramov: *o. náklad; o. zvon; osemdesiatkilogramové mužské telo; vodičovi vbehol do cesty asi o. jeleň*

osemdesiatkilometrový -vá -vé príd. ▶ merajúci osemdesiat kilometrov: *o. úsek cesty; osemdesiatkilometrová vzdialenosť, trasa; osemdesiatkilometrová rýchlosť rýchlosť osemdesiat km/hod.; smerom na západ od hranice sa tiahne asi o. horský hrebeň*

osemdesiatkilový -vá -vé príd. hovor. ▶ vážiaci osemdesiat kilogramov, osemdesiatkilogramový: *o. chlap; osemdesiatkilové vrece; zloději ukradli v noci osemdesiatkilovú kovovú pokladnicu*

osemdesiatkorunový -vá -vé príd. ▶ majúci hodnotu osemdesiat korún², základných menových jednotiek v niektorých krajinách (v SR do r. 2009); stojaci osemdesiat korún: *o. poplatok; osemdesiatkorunová miestenka na vlak*

osemdesiatkrát, osemdesiat ráz čísl. násobná príslovková ▶ vyjadruje násobenosť deja, stavu, príznaku, vlastnosti číslom 80: *zdravé srdce rytmicky udiera šesťdesiatkrát až o. za minútu; záchranná služba zasahovala v sobotu o. ráz; obrazy vystavoval doma i v zahraničí viac ako o.*

osemdesiatlitrový -vá -vé príd. ▶ majúci objem osemdesiat litrov¹: *o. sud; osemdesiatlitrová nádrž; zaobstarali si do bytu osemdesiatlitrové akvárium*

osemdesiatmetrový -vá -vé príd. ▶ merajúci osemdesiat metrov: *o. úsek; o. tunel; osemdesiatmetrová skala; natiiahnuť osemdesiatmetrové fixné lano*

osemdesiatmiestny -na -ne príd. ▶ majúci miesto pre osemdesiat osôb, kapacitou určený pre osemdesiat osôb: *osemdesiatmiestna kabína lanovky; osemdesiatmiestne prúdové dopravné lietadlo*

osemdesiatmiliónový -vá -vé príd. **1.** ▶ majúci hodnotu osemdesiat miliónov peňažných jednotiek; stojaci osemdesiat miliónov: *o. dlh; osemdesiatmiliónová investícia, pohľadávka; získať výhodný o. úver* **2.** ▶ majúci, obsa-

hujúci osemdesiat miliónov nejakých jednotiek (obyč. ľudí): *o. národ; osemdesiatmiliónová populácia; v hlavnom meste žije dvadsať percent obyvateľov osemdesiatmiliónovej krajiny*

osemdesiatminútovka -ky -viek ž. hovor. ▶ čas vymedzený osemdesiatimi minútami: *vzdelávacia o.; americká hororová o. film trvajúci 80 minút; o. na bicykli vás naštartuje*; pren. *Našťastie, po osemdesiatminútovke pôstu sa diváci napokon gólového korenia dočkali.* [Šp 2014]

osemdesiatminútový -vá -vé príd. ▶ trvajúci osemdesiat minút: *o. film, koncert; televízny program; osemdesiatminútová psychodráma; Osemdesiatminútovú presilovku Priedivze prežili domáci bez straty troch bodov.* [Sme 1998]

osemdesiatnásobne čísl. násobná príslovková ▶ znásobene al. opakovane osemdesiatkrát; osemdesiat ráz toľko: *počet autobusov prechádzajúcich cez mesto vzrástol o.; investícia sa mu vrátila o.*

osemdesiatnásobný -ná -né čísl. násobná adjektívna ▶ znásobený al. opakovaný osemdesiatkrát; osemdesiat ráz toľký: *o. darca krvi; hokejista je o. reprezentant Slovenska; mikroskop dosahuje osemdesiatnásobné zväčšenie*

osemdesiatnásobok -bku pl. N -bky m. ▶ osemdesiat ráz väčšia hodnota, osemdesiatnásobné množstvo niečoho: *o. sumy; školné pre cudzincov sa stanovuje najviac na o. základu; za vydanie urýchleného povolenia môže správny orgán vybrať poplatok až do výšky osemdesiatnásobku sadzby*

osemdesiatnik -ka pl. N -i ci G -kov m. ▶ (približne) osemdesiatročný človek: *čulý, činorodý o.; čerstvému osemdesiatnikovi želáme veľa zdravia ktorý práve nedávno oslávil osemdesiate narodeniny; Medzi obyvateľstvom v staršom veku rapídne stúpa počet osemdesiatnikov.* [VNK 2002] ■ **osemdesiatnička** -ky -čiek ž.: *aj o. môže vyzerat' sviežo a elegantne*

Jana Hašanová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- ◻ frazeológia, parémie
- ◼ prihniezdovanie, odkaz

Zoznam použitých skratiek zdrojov

HN – Hospodárske noviny, NP – Nedeľná Pravda, Šp – Šport, VNK – Východoslovenské noviny – Korzár

Z WEBOVEJ PORADNE

Natrafila som na slovo *pesimálny*, v češtine je to antonymum k slovu *optimálny*. Jestvuje aj v slovenčine takéto slovo? – Prídavné meno *pesimálny* ako slovo opačného významu k prídavnému menu *optimálny* sa v slovenčine používa iba ojedinele. V češtine je slovo *pesimálny* frekventovanejšie a začalo sa používať pravdepodobne pod vplyvom iných jazykov. Prídavné meno *pesimálny* bolo utvorené zo slova *pesimum* vo význame „najhoršie z dosiahnuteľného“ alebo (ako termín z ekológie) „krajný stupeň nepriaznivých podmienok pre život organizmu“ (porov. Slovník cudzích slov) podľa modelu *optimum* → *optimálny*. V slovenčine sa v danom význame (podľa kontextu) používajú superlatívy *najhorší*, *najnepriaznivejší*, *najnevhodnejší* ap.

Ktorý tvar je správny: *hongkongský* alebo *hongkonský*? – Od cudzích názvov, ktorých slovný základ je zakončený na spoluhlásku *g* a *k*, tvoríme prídavné meno z výslovnostných dôvodov s vynechaním koncových spoluhlások, napr. *Hamburg* – *hamburský*, *Göteborg* – *göteborský*, *Pchjongjang* – *pchjongjanský*, *Habsburg* – *habsburský*; *Helsinki* – *helsinský*, tak aj *Hongkong* – *hongkonský*. V niektorých cudzích názvoch sa koncové *-g* zachováva, napr. *Haag* – *haagsky*, alebo sa alternuje so spoluhláskou *ž*, napr. *Volga* – *volžský*, *Kongo* – *konžský*. V domácich názvoch sa spoluhlásky *k*, *g* alternujú so spoluhláskou *c*, napr. *Bodrog* – *bodrocký*, *Balog* – *balocký*.

Prevzal sa do slovenčiny názov amerického koláča *pie*? – Anglické pomenovanie typického amerického koláča *pie* (výslovnosť [páj]) zatiaľ nie je spracované v slovenských lexikografických príručkách, ale v slovenčine sa už bežne používa, a to najmä v adaptovanej podobe *páj* (slovo skloňujeme podľa vzoru *stroj*). Pôvodne sa anglický výraz *pie* prekladal spojeniami ako *americký jablkový koláč*, *americký jablčník*. V súčasnosti, keď poznáme

aj iné *páje* vrátane mäsových, používa sa v slovenčine častejšie aj slovo *páj*, najmä v receptoch.

Mám písať *pred záznam/post záznam, pred-záznam/post-záznam* alebo *predzáznam/postzáznam*? – Predchádzanie v čase sa v slovenčine vyjadruje domácou predponou *pred-* (napr. *predfilm, predpremiéra, predtanečník, pedspevák, predpredaj, predtlač, predsezóna*) a pri cudzích slovách aj predponou latinského pôvodu *pre-* (napr. *predikcia, prekambrium*). Nasledovanie v čase môžeme vyjadriť predponou latinského pôvodu *post-* (napr. *postgraduál, postimpresionizmus, postprodukcia, postsynchrón, postskriptum*). Záznam pred stlačením spúšte kamery možno nazvať *predzáznam* a nahrávanie po udalosti (po samotnom nahrávaní) možno nazvať *postzáznam* (podoba s domácou predponou *po-*, t. j. *pozáznam*, sa v slovenskej jazykovej praxi nepoužíva). Podstatné mená *predzáznam* a *postzáznam* sa píšu zhodne s ostatnými podstatnými menami s predponami *pred-* a *post-* ako jedno slovo a bez spojovníka.

Píše sa správne *koder, kóder* alebo *kodér*? – V Krátkom slovníku slovenského jazyka aj v Slovníku cudzích slov sa uvádza slovo *kodér* iba v grafickej podobe s dlhým *é*. Podoba *kodér* sa uvádza aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka, v 2. zväzku z roku 2011 (H – L). Podľa najnovšieho lexikografického spracovania sa slovom *kodér* v elektrotechnike a v informatike pomenúva kódovacie zariadenie nazývané aj *kódovač* a v informatike aj kombinačný logický obvod, ktorý vytvára binárne kódy. Okrem toho sa slovom *kodér* pomenúva aj osoba, ktorá kóduje a ktorú možno nazvať aj *kódovač*.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300